

ТАКЕ ДАВНЄ, ТАКЕ ВИСОКЕ СЛОВО — КОЗАК

У списках імен, викарбуваних на двох окремих біломармурових плитах (знайдених у 1869 – 1870 рр. у Недвиговці на Таманському півострові), засвідчене ім'я *Госак* (*Gosak*). Воно фонетично напрочуд близьке до винятково важливого для української історії терміну *козак*, над походженням і значенням якого не одне століття ламають голови дослідники. Обидва списки з іменем *Госак* уміщені в «Корпусі боспорських написів» (далі — КБН) під №№ 1278 і 1279. Перший список датується 517, а другий — 522 роком боспорської ери, що відповідає 220 і 225 рокам нової ери. Оскільки обидві плити з написами (зараз — в Ермітажі) знайдені майже одночасно і в одному місці, а часова різниця між обома списками складає лише п'ять років, то можна припустити, що *Госак* обох написів — одна особа (КБН, 765 – 769).

Зараз про ім'я *Госак* можна сказати тільки те, що воно двокомпонентне, тобто складається з двох значимих основ — *го*+*сак*. Бо саме в списках з іменем *Госак* є імена *Далосак* і *Рахойсак* із тим самим елементом *сак*. *Сак* у цих іменах — другий компонент. Але в боспорських іменах він може бути й першим компонентом, наприклад, в імені *Сакдей*. Це ім'я фіксується в написі № 1282 на плиті з білого мармуру, відновлений із 83 уламків і, як і дві попередні, знайдений у ті ж роки в Недвиговці. Ця плита зі списком імен (зараз також в Ермітажі) датується 525 роком боспорської ери, тобто 228 роком нової ери. Тут ім'я *Сакдей* виступає в ім'ясполученні *Самбатіон, син Сакдея* (КБН, 772 – 773).

Ім'я *Сакдей* цікаве й важливе з кількох точок зору. По-перше, компонент *дей* у ньому відомий: він означає «бог» і споріднений із санскритським *дева* та хінді *дєв* — «бог» (СРС, 284). По-друге, воно пов'язане з іменем *Самбатіон*, досить частим у боспорських написах, і утворене від імені *Самбат*, означаючи *Самбатовий*, *Самбатові*. Ім'я *Смбат*, *Самбат*, *Сумбат* сьогодні побутує в азербайджанців, вірменів, грузинів. *Самбатом* називає Київ візантійський імператор та історик Костянтин Багрянородний (X ст.). *Самбатом* звали батька антського князя *Хільбудія*, про якого пише у VI столітті Прокопій Кесарійський.

Тож насамперед слід з'ясувати, що ж означає компонент *сак* в іменах *Госак* і *Сакдей*. І почати доцільно з імені *Сакдей*, бо в ньому компонент *дей* уже відомий і означає — «бог». Зрозуміло, що таке високостатусне слово мусить поєднуватися в іменах зі словами відповідного рівня. Тобто й *сак* має нести якийсь небуденне значення.

Відомий іраніст і сфіолог В.І. Абасєв слушно пов'язує ім'я *Сакдей*, яке вважає скіфським, із давньоіранським *сака+дайва*, але дає йому тлумачення — «олень-демон», розуміючи *сака* як «олень», а *дей*, за іранською традицією, — як «демон» (ДИЯ, 301). Таке тлумачення, попри природне запитання, що ж воно за «олень-демон» і чому таке дивне ім'я мали давати людині, не враховує і тієї істотної обставини, що в іранців ім'я з компонентом *дєв/дей* неможливе через виразно негативне значення у них слова *дєв* — «злий дух», «демон», «дєв». Іранці в таких випадках вживають слово *бага* — «бог», відоме й слов'янам (*Білобог*, *Чорнобог*, *Дажбог*, *Огнебог*, *Стрибог*). І якщо імена з елементом *дей* засвідчені у скіфів, то з цього випливає, що скіфи або не іранці, або не сповідники зороастризму. Втім, один із наскельних написів царя Дарія прямо заявляє, що *саки/скіфи* не шанують Ахурамазди. І чи не для того перський цар здійснив свій невдалий похід до берегів Дніпра, аби покарати причорноморських скіфів за їхню неповагу до верховного зороастрійського божества?

Таким чином, ім'я *Сакдей* могло даватися й існувати лише в тому етнічно-мовному середовищі, де слово *дєв/дей* несе позитивний зміст. А таким є індоарійське середовище в Північному Причорномор'ї, бо сідо-меотські племена, які в античні часи жили на теренах України, входили до Боспорської держави (столиця — *Пантикапей*, нинішня Керч). Що й засвідчують численні боспорські написи упродовж тисячоліття, починаючи з V ст. до н.е.

Тож компонент *сак* у боспорських іменах *Сакдей* і *Госак* може бути споріднений тільки з санскритською дієслівною основою *шак* (хінді — *сак*) — «могти», «бути спроможним», «бути сильним/могутнім» (СРС, 631). Ця основа цілком підходить для поєднання зі словом *дєв/дей* — «бог». Іранський відпо-

відник санскритському *шак* — *сак*. Саме цей корінь і наявний в етнонімі *саки* (іранське *сакка*, індійське *шакка*) на означення середньоазіатських скіфів, близьких родичів скіфів причорноморських. Тоді етнонім *саки/шаки* означає «дужі», «сильні», «могутні», що природно для етноніма, бо давні народи й у племінній назві намагалися виділити себе, аби інші племена і поважали, і побуювалися їх. У «Слові о полку Ігоревім» згадуються *могутні*, а це слово дослідники виводять уже від слов'янської дієслівної основи *мог* — «могти», «бути спроможним», звідки й «могутній». Але сприймають його то як племінну назву, то як суспільний прощарок, то як титул, то навіть як ім'я (ВБ, 117).

У такому разі боспорське ім'я *Сакдей* має означати «Дужий/Сильний/Могутній бог». А коли так, то воно виявляється семантичним двійником іншого боспорського імені — *Балодей*, відбитого в козацьких прізвиськах як *Болудей* і *Білдей* (РВЗ, 35, 343), де компонент *бало* споріднений із санскр. *бала* — «сильний», «могутній» (СРС, 462). Боспорське *Сакдей* на індійському ґрунті мусило мати форму *Шакдєв*, і таке ім'я справді побутує, наприклад, у сучасних пенджабців. Компонент *шак* узагалі присутній у багатьох індійських давніх і сучасних іменах, назвах і термінах, позначених високим соціальним статусом.

Ім'я *Шакра* — «Могутній» мав цар богів і ватажок небесного війства Індра, про якого не раз згадує «Велесова книга». На його честь називалося давнє місто — *Шакрапрастха* (інша назва — *Індрапрастха*, досл. «Престол Індри», нинішня столиця Індії — Делі). Індрані, дружина Індри, звалася *Шачі* — «Могутня». Що навіює на згадку місто *Шацьк* і *Шацькі* озера на Волині — ареалі з потужним індоарійським пластом.

Ім'я *Шакті* — «Сила», «Могутність», «Потуга» має Деві-Махеші, дружина Шіви, уособлення божественної жіночої енергії свого чоловіка, тотожна кримській Діві й кийській Мокоші. *Шакті* — й чоловіче ім'я, його мав син знаменитого мудреця Васіштхи, нащадки якого носили пасмо волосся на виголєній голові, тобто «оселедець». *Шакті* також — батько В'яси, якого індійська традиція вважає автором «Махабгарати», пурани (індійських билин) і редактором вед. В «Океані сказань», розлогому творі кашмірського поета Сомадеви (XI ст.), частково перекладеному й українською, царі, цариці, царевичі й царівни мають імена *Шактідева*, *Шактікумара*, *Шактіматі*, *Баушакті*, *Вішнушакті*, *Крішнашакті* тощо. Ім'я *Сак-*

Прощання. Індійська мініатюра XVIII сторіччя

та засвідчене в боспорському написі (КБН, № 764). Як видно з вавилонського документу V ст. до н.е., одним із свідків при грошовій угоді був кімерієць *Сакіта* (КЗ, 293). А всі згадані боспорські імена на *сак*, тобто *Сакдей*, *Сакта*, *Госак*, *Далосак*, *Рахойсак* походять саме з історичної Кімерії. В Індії *шакти* — шанувальники Шакті-Деві-Махеші (слов'янська *Діва-Мокоша*).

Із *шак'ів* (саків/скіфів) походив царевич Сіддгартха, пізніший Будда, засновник най-

масовішої сьогодні в світі релігії (VI ст. до н.е.). Його називали *Шак'ямуні* — «Мудрець шак'ів» (муні, досл. «мовчальник», «мовчан», у санскриті — «святий відлюдник», «мудрець», «той, на кого зійшло одкровення», «просвітлена людина»; СРС, 516). Родовим ім'ям Будди було *Готам* (або *Гаутам*), яке означає «Найяріший бик» (санскр. *го* — «бик» і *там* — суфікс, що надає основному слову вищу якість). Саме *Го* в імені *Готам* міститься і в боспорському імені *Госак*. Семантичним двійником індійського *Готам* є ім'я *Рустам*, що його має улюблений персонаж іранського епосу (VIII ст. до н.е.). Ім'я іранського богатиря, героя «Шахнаме» Фірдоусі, вірного союзника бактрійських царів-кеїв, має і свого прямого індійського двійника — ім'я *Врішоттам*. Імена *Врішоттам* і *Рустам* містять перші компоненти із значенням «бик» — *Вріш* (санскр. *вріша*, хінді — *вріш*) і Рус. Тільки в іранському імені первісне *В* відпало, як і в етнонімі *русь*.

Отже в один ряд з індійськими іменами *Готам* і *Врішоттам*, іранським *Рустам* законно стає і боспорське ім'я *Госак*. *Го* у ньому означає «бик», а *сак* — «дужий», «сильний», «могутній». Отже, ім'я *Госак* означає «Бикомогутній», «Могутній, як бик», а переносно — «Сміливець», «Богатир», «Герой». Бо поняття *бик* невіддільне від воїнського стану, воно уособлює чоловічу снагу, відвагу, мужність. Порівняння воїна, богатиря, царя чи бога з биком — звичайне явище в епосах і міфологіях багатьох народів, серед них і українського. Шумерське *gud* — «бик», часте в клинописних текстах, вживається якраз у значенні «богатир», «герой». Як зазначає відомий перекладач «Махабгарати» Борис Смирнов (1891 – 1967), уродженець села Козляничі на Чернігівщині, у деяких текстах санскритське *врішабга/рішабга* — «бик» повністю втратило свій первісний зміст «бик», «тур» і означає тільки «герой», «ватажок», «цар». У давньоукраїнській епічній пам'ятці «Слово о полку Ігоревім» найвищою оцінкою воїнської доблесті є епітети *яр-тур* і *буй-тур*.

Семантичним двійником імен *Госак*, *Готам*, *Рустам*, *Врішоттам* є санскритське *Сувіра* (хінді *Сувір*, українське *Севір*), що його мав легендарний предок індійського племені *сувір*, споріднених з українськими сіверами. А також Балавіра (хінді — *Балвір*, *Бальвір*, пендж. — *Балбір*), яке мав старший брат Крішні, землеробське божество, і яке ясно відбилося в прізвиськах запорозьких козаків — *Балвір*, *Бальвір*, *Балбір* і *Балбиренко*. Ці обидва імена у собі несуть зміст «Справжній Муж», «Неперевершений Богатир», «Незрівнянний Герой». Відповідно тлумачаться й етноніми *сувіри* та *сівери* — «справжні мужі», «доблесні богатирі», «могутні герої» (ТРС, 10 – 12).

Слово *го* — «бик» винятково плідне в творенні індійських імен, назв і важливих соціальних термінів. Декотрі з них відбилися і на українському ґрунті: санскр. *гоша-ла* — «корівник» і укр. *кошара*; *готра* — «рід», «сім'я» (досл. «череда/гурт корів») і *отара*; *госайн* — «господар», «всвишній», «господь» (досл. «власник корів/биків») і *хазайн*; *гопта*, *гоптар* — «захисник», «воїн» (досл. «охоронець корів/биків», «пастух») і українські прізвиська *Хопта*, *Хобтя*, *Гоптар*; *гопал*, *гопала* — «пастух» (досл. «захисник худоби»), яке стало популярним іменем Крішні — *Гопал*, *Гопала*, і козацькі прізвиська *Гупал*, *Гупало*, *Гупалов*, *Гупаленко*; *гопака*, *гопак* — «пастух», «воїн», «староста», «цар» і знаменитий *гопак* — улюблений танок запорозьких козаків тощо. Найвідоміший роман класики індійської літератури Премчанда (1880 – 1936) називається «Годан» (*годан* — обряд дарування/дання корови брахманові) і вийшов українською під назвою «Жертвна корова» в перекладі автора цих рядків. У давній назві *Гіпаніс* на означення Південного Бугу й Кубані, компонент *Гі* дещо видозмінено *до/гу* — «бик», «корова», а *рапі* в санскриті — «вода», «ріка». Тобто назва *Гіпаніс*, як і *Кубань*, означає «Бик-ріка».

У зв'язку зі «Словом», боспорським іменем *Госак* і українським терміном *козак* цікаве ім'я половецького князя — *Гзак* (має і форму *Кзак*), про що індійський перекладач давньоукраїнської пам'ятки бенгальською мовою Джоґоннатх Чокроборті каже:

«При роботі над перекладом «Слова» (бенгальська назва «*Irop-ratna*» — С.Н.) мені відкрилося багато спільного в культурі Русі й Індії. Я не міг собі уявити, що відкриття за відкриттям чекають на мене при роботі над текстом «Слова». Наведу лише один приклад: два дуже схожих імені зустрічаються в «Слові» й «Раджа-таранґіні» — кашмірській хроніці, написаній віршами на санскриті, — *Гзак* і *Газзак*, імена двох негативних персонажів. «Раджа-таранґіні», як і «Слово», написана в XII столітті» (Вєсть, 33). Зазначимо тільки, що *Гзак* і *Газзак* нега-

Художник В. Касян. Козак і дівчина

тивні персонажі лише для авторів «Слова» й «Раджа-таранґіні», а для самих половців, яких, до речі, не всі дослідники вважають тюркомовними, ім'я *Гзак* — високостатусне й високопрестижне, інакше б його не носив половецький князь. Цілком можливо, що це ім'я має те саме походження і значення, що й боспорське ім'я *Госак* та український термін *козак*. Тим більше, що й воно засвідчене в історичній Україні.

Ім'я *Госак* писемно зафіксоване в боспорських написах із Сіндики, історичної Кімерії, країни сіндів-сув'їв-кімерів, родичів українських сіверів (ще одна *Сіндика*, інакше — *Сіндська Скіфія*, була в низів'ях Дніпра). Датується ім'я *Госак* початком III століття, тобто воно побутувало щонайменше за дванадцять років до постанови Запорозької Січі. Термін *госак* та ім'я *Госак* знали стародавні індійці й іранці, скіфи й слов'яни ще з початку I тис. до н.е., що засвідчують їх значеннєві двійники *Готам* і *Рустам*, *Сувір* і *Бальвір* — суто воїнські імена, постані з первісних епітетів для хороброго воїна. Саме з індоіранським *госак* на означення відважного, мужнього, доблесного воїна-лицаря і споріднене ов'яне славою й оспіване у піснях зв'язне слово *козак*.

Вєсть — Чокроборті Дж. «Игор-гата» — «Слово о полку Игореве» // Вєсть. — Москва-Дели, 1987.

ВЗ — Мензес К.Г. Восточные элементы в «Слове о полку Игореве». — М., 1979.

ДИЯ — Основы иранского языкознания: древнеиранские языки. — М., 1979.

КБН — Корпус боспорских надписей. — М.-Л., 1965.

КЗ — Дандамаев М.А., Луконин В.Г. Культура и экономика Древнего Ирана. — М., 1980.

РВЗ — Реестр Війська Запорозького 1649 року. — К., 1995.

СРС — Санскритско-русский словарь. — М., 1978.

ТРС — Наливайко С.І. Таємниці розкриває санскрит. — К., 2000.

Степан НАЛИВАЙКО

Олександр Свирида — політик і, як стверджує сам, прагматик. Хоча спочатку в його житті був суцільний романтизм. Він народився 8 липня 1967 року у відомому своїм замкам Луцьку. Виховувався на маминих українських борщах і творах українських класиків. У сьомому класі — вже читав «Роздуми і спогади» Жукова. А студентом п'ятого курсу активно включився у виборчу боротьбу за депутатство до облради і... виграв. Сьогодні колишній студент-романтик входить до фракції «Трудова Україна», яку називають фракцією прагматиків і олігархів. Про дивні метаморфози життя молодого політика ми запитали у нього самого і подаємо на розсуд читачів міркування Олександра Свириди.

— Олександр, як студент-п'ятикурсник став депутатом Луцької облради?

— На хвилі демократичного піднесення 90-го року. Я тоді був активним членом Народного Руху. А ще я першим у Луцьку застосував найвдаліші PR-технології. Взяв домашні колонки, підсилювачі, виставив апаратуру на кіоски в центрі мого виборчого округу, включив на повну потужність і півтори години ораторствовав. Чесно кажучи, сам від себе такого не сподівався. Я був молодий, палко говорив про демократію, і, певно, мав щирий вигляд на тому власноруч змонтованому «постаменті». Також я, студент-механік, досить добре вмів креслити. Тому взяв плакатне перо і написав сам собі листівки — «за молодого й енергійного Свириду». Сам обклеїв ними округ, сам агітував і... виграв. Боротьба була запеклою, а конкурентів — понад десяток, на чолі з мером міста.

— Скільки вам коштували ті вибори?

— Ніскільки. Тільки трохи витратив на кольоровий папір. Бо листівки, щоб виділитися, я писав на сторінках, склеєних з двох смужок — жовтої і блакитної. На мене звернули увагу, і я був обраний до обласної ради, де увійшов у Демблок, у якому із 120 депутатів нас, демократів, було тільки 37.

— А що ж було з вашим навчанням?

— Я закінчив Луцький філіал Львівського політехнічного інституту з червоним дипломом. Два останні курси навчався за індивідуальним планом. І мав залишитися в аспірантурі. Але, мабуть, була якась вказівка, і я потрапив за направленням на підшипниковий завод. Там я пройшов добру школу адміністрування інженером-технологом. Але як депутат облради і член Народного Руху, почувався дещо дискомфортно і пішов із заводу... Гадаю, керівництву заводу треба було одразу мене гнати. Бо зараз розумію, що на виробництві не повинно бути ніякої політики.

В облradі на той час склало-

це і особисті контакти. Друзі порадили мені зайнятися виробництвом. Я так і зробив. Існувало на той час новостворене ВАТ «Волиньхолдінг» (нині всім відоме як «Торчин-продукт»). Тоді там не було нічого. Але мені вдалося залучити кредит, купити обладнання і налагодити випуск води у ПЕТ-пляшках. Паралельно виготовляли кетчуп, майонез, гірчицю. В державі була безнадія, виробництво занепадало, «чорному імпорту» було складно протистояти, але ми піднялися. Так я пропрацював 4 роки.

нальних лідерів усіх партій.

— Але це були вже інші PR-технології, інші витрати на них, ніж на виборах до облради. Ви змінили романтику на прагматизм?

— Безумовно, я послуговувався прагматичнішими категоріями. Моя романтика стала практикою, ще коли я пішов на державну посаду в ФДМУ. Тоді були абсолютно жорстокі реальності та дійсність, ми проводили непопулярні реформи, приймалися сотні управлінських рішень. Яка романтика? Але не думаю, що з

олігархи — радянське Політбюро? І тут я ставлю «на вид» демократам: а чому вони не можуть впливати на державні рішення, добровільно відмовляються від боротьби? Ну, сталося з Ющенком. Але йдіть, домовляйтеся, впливайте на ситуацію. Бо відсторонюватися в білих рукавичках — чи розумно сьогодні? Згадаймо 1918 рік: наступає армія Муравйова, а українська еліта між собою воює: Скоропадський з Петлюрою, Грушевський з Винниченком. Хто виграв? Програла державу. Ось і зараз: чи видуть демократи з ситуації з урядом на білому коні? Боюся, що це знову буде сірий вісключок або шкапа. А в Італії прем'єр Берлусконі — мало не офіційний мафіозі, Буш і Шредер — теж ставленики олігархів.

— Яке ж ваше політичне кредо?

— Я — політик. І вважаю, що поганий той солдат, який не мріє стати генералом. Можу нагадати й інше відоме прислів'я — про лежачий камінь. Для мене це неприйнятно. Моя мета — стати найкращим. Але я відрізняю мої «не мої» вчинки на шляху до цього. Якби я піддався тиску і проголосував би проти Ющенка, мене точно гризло б сумління.

— Від романтичних мрій щось залишилось?

— Моя романтична мрія дуже особиста — хочу мати сина.

— До речі, ви знайшли своє сімейне щастя?

— Ще у тому романтичному 90-му. На одному з пікетів — ми пікетували обком компартії — я й познайомився зі своєю майбутньою дружиною. Тоді ми стояли по різні боки барикади. Вона очолювала сектор агітації і пропаганди обкому комсомолу. Я ж говорив про репресії, голодомори, знищення комуністами цілих народів. Мені здалося, що тоді переміг я. А тепер я в усьому поступаюся дружині та двом нашим маленьким донечкам, — старшій з них 6 років, а молодшій лише 3 місяці.

— «Олігарх» Свирида добрий тато?

— Щодо олігарха, то я так і не добудував дім, живу в Луцьку в квартирі. Щотижня їду на роботу в Київ, а на вихідні до сім'ї. Люблю просту українську їжу, до якої мене привчила мама, і дуже люблю співати на весільних застілках у селі. А якщо казати про «добраго тата», то тут в мені дійсно прокинувся дар — розповідати дітям казки на сон. Щоправда, якісь модернізовані казки виходять. Якщо Колобок, то — на батареях, з моторчиком і з рукою на пружинці для самооборони...

**Розмову вела
Олена БОНДАРЕНКО**

ОЛЕКСАНДР СВИРИДА: «ВСЕ, В ЧОМУ НЕМА ПРАГМАТИЗМУ — ВІД ЛУКАВОГО»

— Невже вам знову захотілося змін?

— Атож. Я реально оцінив власні шанси й активно включився до виборів до Верховної Ради. Чому? По-перше, я знав, що серед 20 моїх конкурентів не було жодного бізнесмена. І моє гасло: «Зробив щось на виробництві, зроблю і в державі», — було виграшним. По-друге, завдяки тому, що працював на виробництві і займався просуванням торгової марки, я добре знав, як «піарити».

— Секретами поділитесь? Упереддєнь парламентських виборів це знову актуально.

— Будь ласка. Я почав із того, що продумав і склав медіа-план. За два місяці до виборів я підписав угоди на рекламу на ТБ, радіо, газетах, склав зручний графік її виходу. Слідкував за рейтингами і соціологічними дослідженнями. До того ж я не вів кампанії «проти», я боровся «за» — за себе. Спочатку я був десь на останніх місцях. Тому я зробив таку піарівську акцію. Запустив до газети анонс статті під назвою «Невже Свирида кине на вибори сім вагонів майонезу?» Це було настільки правдоподібно, що вже наступного дня про це говорили всі. Конкуренти забули про себе, на кожному кроці згадували Свириду, звичайно, негативно, але тим самим все одно активно працювали «на мене». Я піднявся в рейтингу на 7 місце. Потім у тій газеті надрукували зі мною позитивне інтерв'ю, де про жодні вагони не йшлося. Я виграв у демократів Жулинського, Гудими, комуніста Пхиденка, керівника крайового НРУ Харченка і решти регіо-

тим моя система цінностей сильно змінилася. А, може, я прагматиком був завжди? Бо вважаю, що все те, в чому нема прагматизму — від лукавого.

— Наприклад?..

— Наші демократичні сили. Стосовно них досі є актуальним вже набридле всім прислів'я про кількість гетьманів і партій. Я був із 90-го по 98-й рік членом Демократичної партії. Я не хочу образити демократів — вони, як ніхто, близькі мені за духом — але їхній непрагматизм, непрактичність, невміння політичного адміністрування їх і згубили. Я переконався: з ними каші не зварить. Пройшовши до парламенту, я не бачив іншої альтернативи, ніж йти в «Трудову Україну». Ця ідеологія — до України через працю — мені зрозуміла.

— «Трудову Україну» називають фракцією не тільки прагматиків, але й олігархів... Ви є одним із них?

— Ні, я не вважаю себе олігархом. А до таких понять взагалі ставлюсь філософськи. Олігархи — просто люди, які мають достатньо сил, щоб впливати на державну політику...

— Сил і грошей...

— Можливо, це класичне визначення. Але філософія цього явища набагато цікавіша — ну скажіть, кого з «олігархів» знали ще п'ять років тому? Це змінне поняття, свита короля. За кілька років олігархами назвуть інших людей. А хіба удільні князівки не були олігархами, які впливали на політику князя усієї Русі Володимира. А фаворити короля? Навіть у Леніна були свої олігархи! А чим не

МАЄМО ЗРОБИТИ ТЕ, ЩО НЕ ДОВЕРШИЛИ

Два Рухи об'єдналися!

Головною подією, яка відкрила з'їзд, стало підписання головами Руху (Українського Народного Руху) та Народного Руху України, Юрієм Костенком та Геннадієм Удовенком "Декларації про об'єднання Руху".

У ній говориться, що партії "оголошують про початок об'єднання в єдиний виборчий блок у складі широкого виборчого об'єднання національно-демократичних сил на парламентських та місцевих виборах 2002 р. та об'єднання в єдину партію по закінченні виборів 2002 р." Щодо конкретних дій, то, йдеться у заяві, "Центральні проводи партій найближчим часом мають підготувати та затвердити на спільному засіданні текст Угоди про спільні дії під час виборчої кампанії 2002 р."

Підписання Декларації відбулося у присутності Патріарха Київського і всієї України-Руси Філарета та Віктора Ющенка, які, разом із Ю. Костенком та Г. Удовенком, були запрошені до Президії з'їзду. Патріарх Філарет освятив підписання Декларації, зазначивши символічність того, що подія відбувається в період святкування великого християнського свята — Трійці. Патріарх Філарет благословив роботу з'їзду.

Поява Віктора Ющенка стала першим публічним виходом екс-прем'єра після тривалої паузи; він також уперше взяв участь у партійному з'їзді.

Юрій КОСТЕНКО: "Чутки про нашу смерть безглузді".

Неприховану апатію влади до національно-демократичних партій ми спостерігали завжди. І це не дивно, адже комуністичний менталітет української влади ніколи не сприймав ні національну ідеологію, ні демократичні цінності. Особливу "турботу" та "увагу" влада постійно демонструє щодо Народного Руху України. З перших днів після установчого з'їзду рухівцями особисто опікується відомий генерал-патріот, постійну присутність якого ми відчуваємо усі ці роки.

Усі свої "здобутки та досягнення" перших років незалежності влада люб'язно передавала також Народному Рухові. Пам'ятайте гасло, яке з'явилося раптом по всій державі: "Рух довів Україну до розрухи".

Останні роки олігархічна влада через підконтрольні ЗМІ почала ніжно нас називати "нациками". А буквально днями найправдивіше у світі українське телебачення вустами одного молодого перспективного політика-націоналіста повідомило, що політична смерть Народного Руху запізнилася... аж на цілих 8 років.

З цієї високої рухівської трибуни, яка дала нам півтитул в політичне життя, я маю честь запевнити усіх членів похоронної команди, що так вперто і довго намагається нас "закопати": "Чутки про нашу смерть не те що перебільшені — вони безглузді".

"Шановні колеги, хоч через 10 років, але мусимо нарешті назвати речі своїми іменами.

Усі ці роки не Рух був опозиційною силою, бо ми у своїй державі працювали на демократію та реформи, а вчорашня компартноменклатура, яка залишилася у владних кірсах, прикрившись нашими демократичними гаслами, була в опозиції до незалежності, до демократії, до реформ, до європейського вибору, до національної ідеї. Тому маємо довершити те, що не зробили в 91 році — до влади в Україні нарешті привести патріотів, які ніколи не будуть в опозиції до своєї держави, які вірять у демократію, які здатні робити реформи, які зможуть, нарешті, реалізувати українську національну ідею."

"Україні потрібна єдність"

Віктор ЮЩЕНКО (про підписання Декларації): "Надзвичайно моральний крок", "Прекрасна увертюра сьогодняшнього з'їзду", "Хороший аргумент на користь консолідації національно-демократичних сил"; "Без цього було б важко вести

Репортаж із II (XI) Зборів (З'їзду) Руху (Українського Народного Руху) Київ, 9 червня 2001 р.

діалог щодо консолідації в більш широкому колі"; "Держава гине тоді, коли суспільство не може розрізнити хороших людей від дурних"; "Перший крок до консолідації більш широкого спектру"; "Початок великої і щасливої дороги"; "Україні потрібна єдність: у нас одна доля, один народ, одна держава".

Віктор ПИНЗЕНИК (ПРП): "Ці рішення (об'єднання Руху) потрібно не Рухові, а Україні"; "Це — крок до створення єдиної правої партії"; "У цьому залі присутні поки що різні політичні сили, які ідеологічно близькі"; "Тільки об'єднання може дати необхідний результат".

Петро ПОРОШЕНКО (ПРУ):

римати таку кількість місць у парламенті, яка дозволить сформувати парламентську більшість, що, в свою чергу, дасть змогу мати демократичний реформаторський уряд та забезпечити співпрацю між ним та парламентом. Те саме стосується і виборів на місцевому рівні: більшість у Радах означатиме можливість вимагати від Президента призначати керівниками обласних і районних адміністрацій наших представників.

— *Які кроки будуть зроблені після підписання Декларації?*

— Ми домовилися про роботу фракцій у режимі спільних засідань. Будуть дані доручення головам об-

ація, що Ющенко відмовиться очолити блок?

— Я відкидаю тезу, що Ющенко може не погодитися. Він не раз заявляв, що бачить головним завданням провести консолідацію якнайширшого кола національно-демократичних сил. Звичайно, оскільки ми, на жаль, живемо в не зовсім "демократичній державі", то до весни 2002 року багато що може трапитися — трагічні події напередодні президентських виборів 1999 р. тому підтвердження... Але я маю надію, що потужний блок демократичних сил вийде на вибори-2002 на чолі з Віктором Ющенком.

З'їзд Руху

Об'єднаний Рух між Патріархом та екс-прем'єром

"Рух завжди був консолідуючою силою"; "Підписання Декларації означає, що розпочалися процеси консолідації в правовому, право-центристському русі".

В роботі з'їзду взяли участь 1186 делегатів з 25 обласних організацій та АР Крим, Київської та Севастопольської міських, а також майже з 300 районних організацій партії.

Гостями зібрання стали представники трьох християнських церков: Української православної церкви Київського Патріархату в особі Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета, Української греко-католицької церкви в особі єпископа Софронія, Союзу християн віри євангельської — в особі голови Михайла Паночка.

Були присутні представники посольств в Україні: США, Канади, Швеції, Польщі. Надійшло вітання від азербайджанської правої партії "Мусават".

На з'їзді виступили голови партій: Народного Руху України — Геннадій Удовенко, партії "Реформи і порядок" — Віктор Пинзеник, Конгресу Українських Націоналістів — Слава Стецько, ХНС — Володимир Стретович, Соціал-національної партії України — Ярослав Андрушків, Української консервативної республіканської партії — Степан Хмара, були присутні голови та представники партій "Регіони України" (Петро Порошенко), Української національної-консервативної партії (Олег Соскін), Патріотичної партії (Микола Габер), Української республіканської партії.

Є надія: на вибори — з В. Ющенком!

Як уже зазначалося, для численних представників ЗМІ було проведено прес-конференцію, на якій з'ясовували:

— *Яке завдання ставить перед собою блок правих та право-центристських сил?*

— Парламентська більшість. От-

ласних організацій провести роботу щодо формування спільних виборчих списків. Фактично, цим підписанням дано "сигнал" до об'єднаної роботи, і в багатьох областях до цього вже давно готові.

— *А як щодо інших парламентських фракцій?*

— Ми домовилися про спільну роботу тих фракцій, які відстоювали Уряд Ющенка.

— *Чи буде місце у вашому об'єднанні для "бойківського Руху"?*

— Я думаю, після підписання цієї Декларації він вичерпав свою місію.

— *Чому на з'їзді не було Юлії Тимошенко?*

— Я вчора говорив з Юлією Володимирівною, вона вітала наш намір підписати Декларацію, мала намір прийти й просила слова для виступу. Я здивований, чому її немає.

— *З якими партіями вестимуться переговори про коаліцію?*

— Уже ведуться з багатьма. У першу чергу — з правими та право-центристськими.

— *А з Морозом?*

— Ні. Не вели, не ведемо, і, сподіваюся, не будемо вести.

— *Що ви робитимете для звільнення рухівського активіста Леоніда Ковальчука?*

— Ми можемо діяти лише правовим способом, що ми й робили протягом року: зверталися до Генпрокуратури, інших високих посадових осіб. І на цьому з'їзді ми приймаємо Заяву, в тому числі й щодо інших рухівців, які зазнають переслідувань з боку органів влади з політичних мотивів. Але проблему в цілому можна вирішити лише тоді, коли в Україні буде демократичний устрій і суд стане незалежною гілкою влади.

— *Ви не думаєте, що скільки б не об'єднуватися, а результати виборів все одно будуть сфальсифіковані?*

— Якщо дотримуватися такої позиції — тоді взагалі не потрібно займатися політикою.

— *Чи не може трапитися ситу-*

в документах і заявах

З'їзд розглянув проект Програми та Статуту партії. До діючого Статуту проголосовано окремі поправки (які, за словами Ю. Костенка, "дадуть змогу партії не сходити з демократичних рейок"). Програму прийняли в цілому; з пропонування змін поки що не ухвалено курс на перехід до парламентсько-президентської форми правління. Прийнято рішення ще обговорити це питання в партійних організаціях. Цей пункт може бути проголошений наступним з'їздом, який, вірогідно, відбудеться восени наступного року і на якому будуть також затверджуватися партійні списки.

З'їздом ухвалено вісім політичних заяв, які відображають програмні засади партії в різних сферах: міжнародній, соціальній, аграрній, інформаційній, церковній, мовній політиці, а також позицію щодо знакових для сьогодення подій — політичних переслідувань активістів Руху та приїзду в Україну Папи Римського.

"Політична декларація" констатує: "Досвід інших європейських держав, — Польщі, Чехії, Угорщини, Естонії, Литви, Латвії, у яких демократичні сили з подібними до рухівських програмами здобули державну владу, — свідчить, що запропонована Рухом концепція державотворення була реальною і перспективною". "Наше спільне завдання — не допустити створення паралельних виборчих блоків національно-демократичних сил. Час зробити висновки з помилок минулих часів", — говорить у ній.

"Про зовнішньополітичний курс України" зауважує, що "останнім часом у зовнішній політиці України спостерігається значний ухил із РФ на шкідливу європейському та євроатлантичному політичним векторам". "Ми розцінюємо гіперінтенсивне зміцнення російського

вектору в зовнішньополітичній та зовнішньоекономічній діяльності України як початок свідомої відмови найвищого керівництва держави від європейського вибору України". Як політичне підтвердження зміцнення російського вектору розцінено нагородження Президентом Л. Кучмою 23 травня 2001 р. керівника Федеральної служби безпеки Росії Н. Патрушева Орденом Богдана Хмельницького. У заяві йдеться про незмінну позицію Руху щодо необхідності "якнайшвидшого вступу України до ЄС та НАТО".

"Про переслідування членів Руху". Висловлено переконання, що "демократія в Україні зазнала істотних змін на гірше"; у заяві говориться, що "в Україні знов з'явилися в'язні сумління: 1 червня 2001 р. оголошено вирок відомому українському політв'язню Леоніду Ковальчуку... Справа, сфальсифікована на замовлення посадових осіб Київської облдержадміністрації, отримала "логічне" продовження: Л. Ковальчука позбавлено волі на 3,5 роки. Його усунуто від активного політичного життя тому, що відстоював у суді права територіальної громади м. Василькова, домагаючись визнання недійсними виборів міського голови. Правомірність таких дій підтверджується Постановою ВР, яка однозначно вказала на кричущі порушення під час цих виборів законів України".

Названо факти сфабрикованих кримінальних справ на замовлення можновладців, за якими переслідуються інші рухівці — Петро Дивак (Київщина), Микола Котко (Черкащина), Поліна Сахневич, Василь Рудюк, Сергій Одарченко, Катерина Трофімчук (Рівне), Надія Волинець, Василь Антонюк, Михайло Марчук, Іван Біндюк (Рівненщина).

Делегати з'їзду звернулися до "української та міжнародної громадськості, політичних партій, держав-членів ООН та міжнародних правозахисних організацій з проханням допомогти звільнити політв'язня Л. Ковальчука та вимагати від вищих посадових осіб України припинити переслідування активістів Руху".

"З приводу ситуації, що склалася в інформаційній сфері". "Значну частину українського інформаційного простору перетворено на придаток до інформаційного простору Росії", — говориться в заяві і констатується, що "величезний потік російського капіталу в Україну призвів до ситуації, коли деякі ЗМІ функціонують в Україні як агенти Росії. Серед таких засобів помітний своїм беззастережним антагонізмом до України телеканал "Інтер".

Збори вважають, що "свобода слова в Україні перебуває в стані серйозного утиску внаслідок зростаючого застосування "адміністративного ресурсу". Великою загрозой названо "інтереси мафіозних кланів і т.зв. "олігархів". У заяві містяться вимоги "негайного звільнення з посади президента НТКУ Вадима Долганова" та "перегляду умов та самого факту реєстрації чи ліцензування засобів, які не є українськими, за формою або за суттю".

"Про соціальну політику". Соціальну політику названо "найважливішою складовою політики Української Держави", оскільки "від діяльності держави саме у цьому сегменті залежить рівень забезпечення найменш захищених верств населення, а, отже, і політична та соціальна стабільність у країні". Збори Руху констатують, що "під керівництвом В. Ющенка вперше в історії української незалежності Уряд вдавас до конкретних кроків у здійсненні соціальної політики". Першочерговими заходами в посиленні соціальної політики названо: проведення пенсійної реформи, недопущення виникнення нових заборгованостей з пенсій, перегляд усіх соціальних виплат з метою їх наближення до прожиткового мінімуму, повне повернення заощаджень, реформу зарплати, реформу житлово-комунальної сфери.

"Підсумком системної соціаль-

В 91-му РОЦІ

ної реформи має стати... утворення численного та замоножного середнього стану", – говориться у заяві. Заявлено, що "соціальна проблематика і надалі лишатиметься домінуючою у діяльності як партії, так і її фракції у ВР".

"Про аграрну реформу". Підтверджено ставлення партії до приватної власності на землю як до шляху "розкріпачення колгоспника, гарантування йому соціального захисту, покращення використання землі й майна". Висловлено протест проти "факту, що "з перетворенням колгоспів у приватні й приватно-орендні підприємства вся влада в них так і лишилася в руках керівників – здебільшого колишніх голів колгоспів".

Наведено цифри, які підтверджують край повільне реформування аграрного сектору: державний акт на право власності на землю отримали лише 16,6% (1,1 з 6,4 млн.) селян. Із загальної вартості майнових фондів колишніх КСП (\$35 млрд., 1995 р.) в оренду передано майна на суму \$3 млрд., а виплати орендодавцям за користування їхнім майном склали 5,3% (37,1 млн. грн. з 700 млн. грн.). "Шалено збагачується купка людей – колишніх голів колгоспів та компартійних функціонерів... Подальше зволікання з передачею земельних та майнових паїв у власність селянам-колгоспникам лише поглиблює кризу на селі, може призвести до соціального вибуху", – прогнозується в заяві.

"Україні – єдину християнську церкву". Заявлено, що "своєю головною стратегічною метою в духовному відродженні Рух вважає утворення в Україні єдиної Помісної християнської церкви православного (візантійського) обряду, очолюваної Київським Патріархом". Як деструктивну розцінено "нав'язувану суспільною владою концепцію про три гілки Українського Православ'я та неканонічність всіх, хто не належить до "московської гілки" – УПЦ Московського Патріархату".

"Побудову в Україні єдиної Помісної Православної Церкви на чолі з київським Патріархом Рух вважає другим рівноважливим стратегічним завданням після досягнення Україною державної незалежності", – говориться в заяві.

"З приводу приїзду в Україну його святості Іоанна Павла II". Заявлено, що з'їзд вітає приїзд в Україну Іоанна Павла II та, "окрім величезного духовного значення, розцінює цей візит також як значну полі-

тичну подію на шляху інтеграції України у світове співтовариство". Нагадується, що "Український Народний Рух був ініціатором звернення до Президента України з приводу необхідності запрошення в нашу державу Папи Римського".

Висловлено думку, що "українські офіційні чинники не досить відповідально ставляться до організації перебування Папи Римського у Києві". З'їзд звернувся до чинників офіційної влади України із закликом "не піддаватися тиску керованих із Москви сект і конфесій", а до Іоанна Павла II – з проханням пришвидшити надання главі УГКЦ сану Патріарха.

"Ми впевнені, що візит такої авторитетної в християнському світі постаті сприятиме єдності українського православ'я та якнайшорішому визнанню Української Помісної Православної Церкви", – говорить в заяві.

"Україні – українську мову". Міститься вимога до парламенту "відновити у паспорті нового зразка графу про національність, робити всі записи лише українською мовою та латиною", "ухвалити Закон про регулювання гастролюю-концертної діяльності в Україні"; до Кабміну – "запровадити пільги на українську книжкову продукцію, особливо на дитячу та навчально-методичну".

Міністерству освіти і науки запропоновано, зокрема, протягом року припинити прийом до захисту дисертаційних робіт, що написані не державною мовою, а також розглядати на четвертий рівень акредитації тільки ті ВНЗ, в яких викладання дисциплін ведеться державною мовою не менше, ніж на 80%. Пропонується також унормування (згідно зі ст. 10 Конституції) в частині застосування державної мови в ЗМІ, щодо аудіовізуальної продукції, у ВНЗ. Президентів пропонується "зобов'язати керівників усіх рівнів неухильно виконувати ст.10 Конституції та провести атестацію державних службовців на предмет володіння і користування державною мовою і перейняти систему контролю за виконанням цієї статті".

З повними текстами заяв, текстом виступу голови Руху (Українського Народного Руху) Юрія Костенка, Програмою та Статутом, коментарями можна буде ознайомитися на сайтах: rukh-unr.org та kostenko.rukh-unr.org.

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ОБ'ЄДНАННЯ РУХУ

— Усвідомлюючи відповідальність за долю Української Нації і Держави;
— реалізуючи волю мільйонів українських патріотів до єдності;
— керуючись програмовими засадами наших партій і волею рядових членів Руху;
— розуміючи, що для утвердження України як суверенної, національної, демократичної держави, становлення соціально спрямованої ринкової економіки та піднесення добробуту громадян, суспільство потребує патріотичної державної влади.

Народний Рух України та Український Народний Рух оголошують про початок об'єднання наших партій у єдиний виборчий блок у складі широкого виборчого об'єднання національно-демократичних сил на парламентських та місцевих виборах 2002 року та об'єднання в єдиний Рух по закінченню виборів в 2002 році.

Цієї мети ми досягнемо шляхом:

— активних дій, спрямованих на зміцнення позицій та зростання впливу наших партій на політичні процеси в державі;
— спільної позиції наших партій з найважливіших питань політичного та суспільно-економічного життя держави;
— координації дій наших фракцій до виборів в усіх представницьких органах влади в рамках міжфракційних об'єднань;
— створення коаліції національно-демократичних сил для здобуття перемоги на виборах усіх рівнів шляхом формування єдиного партійного списку та підтримки єдиного кандидата на кожному виборчому окрузі України.

Центральні Проводи партій найближчим часом мають підготувати та затвердити на спільному засіданні текст Угоди про спільні дії під час виборчої кампанії 2002 року.

Голова Народного Руху України
Геннадій УДОВЕНКО

Голова Українського Народного Руху
Юрій КОСТЕНКО

У НОВЕ СТОРІЧЧЯ — З НОВОЮ ПРОГРАМОЮ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Політична декларація II (XI) Всеукраїнських Зборів Руху (Українського Народного Руху)

м. Київ, 9 червня 2001 р.

Одразу після проголошення державної незалежності України Рухом було запропоновано Програму державотворення — науково обґрунтовану концепцію побудови демократичної правової держави та системних економічних ринкових реформ.

Цілі низці базових положень цієї програми судилося здійснитися:

— світове співтовариство визнало Україну як незалежну державу, що посідає ключове місце на новій геополітичній карті Європи;

— тоталітарна комуністична імперія СРСР остаточно розпалася, комуністична ідеологія зазнала поразки і практично зійшла з європейської політичної арени;

— сформовано інституційні основи державності: утворено державні органи, які є невід'ємними атрибутами самостійної держави;

— закладено основи багатопартійної політичної системи;

— прийнято Конституцію України, в основу якої покладені концептуальні засади програми Руху, які й сьогодні є істотною складовою офіційно проголошеного політичного курсу України;

— розпочато формування багатокладної ринкової економіки, створено власну грошово-кредитну систему.

Досвід інших європейських держав, зокрема — Польщі, Чехії, Угорщини, Естонії, Литви, Латвії, у яких демократичні сили з подібними до рухівської програмами здобули державну владу, свідчить, що запропонована Рухом концепція державотворення була реальною й перспективною.

Але, на жаль, події в Україні, попри названі безперечні успіхи в розбудові держави, в багатьох важливих аспектах розвивалися всупереч державотворчим ініціативам Руху.

Збереження на своїх місцях представників колишньої колоніальної адміністрації та старої за суттю і нової лише за формою системи політичної організації влади — основна причина того, що державна влада України не виражає інтересів і не захищає права переважної більшості громадян, які 1 грудня 1991 року проголосували за незалежність та демократію.

Ця сила не зацікавлена в розвитку демократії та громадянського суспільства, вона гальмує становлення правової держави та соціально орієнтованої ринкової економіки, блокує проведення системних економічних реформ, перешкоджає відродженню української духовності, української мови, української церкви.

Чиниться опір створенню політично структурованого парламенту, який можливий лише при виборах на пропорційній основі. Не прийнято фундаментальних законів, які повинні розмежувати компетенції гілок влади, визначити механізми стримування і протидії.

Діючий порядок формування Кабінету Міністрів України робить його повністю залежним від Президента України, який за Конституцією України не очолює виконавчу владу і відповідальність якого за результати діяльності Уряду не передбачена жодним законом. Адміністрація Президента, статус якої також законодавчо не визначений, відіграє роль колишнього комуністичного ЦК і неформально втручається в роботу органів державної влади.

Верховна Рада України, не беручи ніякої реальної участі у формуванні Уряду, крім надання згоди на призначення Прем'єр-міністра, може без врахування результатів роботи Уряду відправляти його у відставку.

Не існує законодавчо унормованих способів розпуску парламенту у разі його неієднатності та процедури імпінменту Президента України. Президент не несе ніякої відпові-

дальності у випадку невідповідності ним закону, щодо якого парламент подолав вето, а іншого механізму набуття чинності законом, крім підписання його Президентом, Конституцією України не передбачено.

В Україні фактично відсутній механізм як політичної, так і юридичної відповідальності влади за результати її діяльності. Це є основною причиною існування тіньової політики та пов'язаної з нею тіньової економіки.

Україна стала територією розгулу корупції, суб'єктом численних і принизливих міжнародних скандалів. Розмивання межі між владою та бізнесом, масові порушення прав людини та свободи слова, переслідування та вбивства журналістів, використання правоохоронних та податкових органів у політичних цілях стали звичайними явищами.

Під галасливу псевдореформаторську риторику державна власність, створена працею багатьох поколінь громадян України, під патроном влади переважно є розподіленою і продовжує розподілятися через шахрайські схеми між невеликою групою нових владоможців — ватажків олігархічних кланів. Ця сила, що виникла в надрах і при сприянні влади, завдяки величезним нагромадженням коштів та корупції перетворюється на домінуючу силу при ухваленні рішень органами державної влади.

Влада все більше монополізується. Іде процес формування авторитарного режиму. Україна сповзає до правління олігархічно-кланової кліки.

Кваліфіковані робітники, науковці, освітяни, лікарі, представники творчої інтелігенції й особливо трудове селянство, пенсіонери та студенти на тривалий час залишилися без достатніх засобів для життя. Рівень бідності досяг небаченої для європейської держави межі.

Сім урядів України, очолюваних представниками старої комуністично-господарської номенклатури з 1991-го по 1999 рік, здійснювали управління економікою таким чином, що Україна за цей час втратила понад половину свого економічного потенціалу, свою частку в золотому запасі, алмазному фонді та закордонній власності колишнього СРСР, більш ніж на 70% знизився рівень життя громадян, катастрофічно зріс державний борг.

Посилюється залежність України від Росії. Саме з вини олігархів, антиукраїнських та компрадорських за своєю суттю, та їхніх високопоставлених покровителів частина стратегічних для економіки України об'єктів критична з точки зору національної безпеки, опинилася в руках російського капіталу.

Борги багатьох українських комерційних структур, якими керували наближені до влади особи, перед аналогічними російськими структурами з легкістю було зараховано до державного боргу України перед Росією, і вони лягли на плечі українських трудівників.

Україна фактично безоплатно утримує на своїй території військову базу Чорноморського флоту Росії й несе великі бюджетні витрати з обслуговування інфраструктури цих іноземних військових формувань та ліквідації наслідків їхньої мілітарної діяльності.

У надзвичайно складних умовах політичної діяльності, за повної інформаційної та фінансової ізоляції, переслідування лояльних до національних демократів представників ЗМІ та установ, Рух продовжував усіма доступними методами впливати на ситуацію в державі.

Після президентських виборів у листопаді 1999 року, боячись соціального вибуху і перебуваючи на грані фінансового дефолту з усіма можливими наслідками, влада змушена була піти на поступки. Прем'єр-міністром України вперше за роки неза-

лежності було призначено представника національно-демократичної еліти Віктора Ющенка, кандидатуру якого послідовно підтримував Рух та інші національно-демократичні організації.

Під керівництвом Прем'єр-міністра В.Ющенка в Україні вперше за роки незалежності було досягнуто економічного зростання, вперше зменшився державний борг, погашено борги з виплати пенсій та заробітної плати бюджетникам, вперше почали зростати реальні доходи громадян. Започатковано широкомасштабну земельну реформу і досягнуто збільшення виробництва сільгосппродукції. Почалося зростання практично в усіх галузях промисловості. Темпи приросту промислової продукції досягли найвищого рівня в Європі та на всьому посткомуністичному просторі. Стабілізовано національну валюту.

Позитивні результати роботи Уряду Ющенка за короткий період яскраво підтвердили правильність і реалістичність наших програм та можливостей.

Рух розглядає усунення Уряду В. Ющенка як тимчасову перемогу антиукраїнських сил — новоявленої коаліції олігархів і комуністів.

Аналізуючи уроки минулого і сучасний стан України, спираючись на світовий досвід та об'єктивні тенденції прогресу, Рух ставить перед собою такі основні цілі:

— домогтися остаточного утвердження державного суверенітету й незалежності України;

— побудувати в Україні національну демократичну державу європейського типу;

— розвинути в Україні соціально орієнтовану ринкову економіку, яка б забезпечила високі стандарти якості життя людей на рівні розвинутих країн світу;

— сформувати українську політичну націю, відродити українську мову та культуру, домогтися повною мірою реалізації державного статусу української мови;

— забезпечити рівноправне входження України до світового співтовариства розвинутих країн.

Рух розглядає національну державу як вищу форму саморозвитку нації. Держава у політичній концепції Руху є однією з найбільших цінностей, за яку віддали життя кращі сини й дочки не одного покоління Українського народу. Рух прагне керуватися єдністю соціальної та національної демократії.

Головним і невідкладним завданням усіх патріотичних сил, які опинилися перед загрозою повного витиснення їх олігархічними кланами з політичного життя країни, Рух вважає вирішення проблеми об'єднання національно-демократичних сил та утворення потужної правополітичної виборчої коаліції. У січні цього року Український Народний Рух виступив ініціатором створення "Української правди", до якої ввійшли понад 10 політичних партій і понад 30 громадських організацій, що сповідують національну ідею. Ми глибоко переконані, що тільки широка коаліція зможе максимально об'єднати національно свідомий електорат і привести українських патріотів до перемоги на виборах. Тому наше спільне завдання — не допустити створення паралельних виборчих блоків національно-демократичних сил. Час — зробити висновки з помилок минулих років. Єдність національно-демократичних сил — запорука незалежності України.

Український Народний Рух готовий до конкретних дій у процесі консолідації державницьких сил. Наш політичний досвід, кадровий потенціал та цілеспрямованість стануть конкретним внеском у реалізацію цього завдання в ім'я майбутнього Української нації, Української держави.

МОЄ ПРОВІНЦІЙНЕ КОХАННЯ — ЧОРТКІВ

У Чорткові Тернопільської області не люблять жартів на тему начебто сатанинського походження назви міста, бо, по-перше, до лукавого вона жодного стосунку не має, а по-друге, навколо тієї назви і без того останніх півроку вирують пристрасті. Ініціативна група хоче перейменувати місто в Богородичне.

Втім, цей клопіт — зовсім не найважливіший сьогодні в старовинному Чорткові. Все, як у людей — зарплати не платять, роботи на всіх не вистачає, і громадяни масово шукають її за кордоном. Єдине, з чим типова західноукраїнська провінція клопоту не має — і в будні, і в свята тут надзвичайно тихо (гармидер ринку в центрі вчухає десь о 14-й).

Чортків чи Богородичне?

У 60-ті роки обласний центр з Тернополя хотіли, було, перенести сюди, але передумали. Тоді ж, кажуть, місто було чистішим, а одна з центральних вулиць — Гончара — не була вимощена, як зараз, лише вибоїнами. І в річці Серет, на берегах якої стоїть Чортків, вода — не повірите — була прозорою, і в ній можна було купатися.

А ще раніше, за часів, коли Галичина була частиною Польщі, влада вирішила зробити з Чорткова курорт, що мав би скласти гідну конкуренцію сусіднім Заліщикам — тогочасному місцю відпочинку № 1. Тим паче, що краєвиди навколо — просто казкові, на кожному кроці — джерела з цілющою водою. І не бракує архітектурних пам'яток — руїни середньовічної фортеці та унікальний костел, збудований у стилі надвіслянської готики, дерев'яна церква XV століття. На схилах пагорбів мали розбити парк, встановити скульптури античних богів. Курортне майбутнє Чорткова перекреслив 1939-ий рік. Прийшли "визволителі" з червоними зірками на уніформі і зробили свій внесок у місцевий фольклор. Суворі бабусі відтоді гримали на онуків: "Чого це ти стрибаш, мов воші на совєцькому солдатові?" Тогочасні вояки Червоної армії мали своєрідне уявлення про особисту гігієну.

Костел незабаром закрили, відтак перетворивши на склад для міндобрив. У храмі був оргбн, як виявилось пізніше — частина великого Дрезденського органа. Та радянській владі було не до сентиментів — державі потрібні кольорові метали, ось і розтягли інструмент. У 70-ті роки з Дрездена до райкому компартії надійшов лист із ввічливим проханням: "Чи не була б міська влада настільки ласкавою, щоб продати нам орган? Дві необхідні частини ми вже знайшли і придбали, черга за вами". Повідомляли і суму оплати, на яку райцентр міг би безбідно існувати декілька років. Але продати тоді можна було хіба що спогад.

Одній з комуністичних діячок, яка наказала вчинити у храмі неподобство, судилися важкі останні години та огидна посмертна доля — літня жінка залишила цей світ самотньою, і лише через кілька тижнів у квартирі знайшли розкладене тіло її господині.

Костел знову урочисто відкрили влітку 1989-го, зараз там правиться служба польською та українською.

Серед його вірних теж не бракує прихильників нової назви Чорткова — Богородичне. Восени минулого року чортківські електричні стовпи та дошки оголошень прикрасилися зверненням "ініціативної групи" перейменувати місто, бо від такої назви, мовляв, усі наші бі-

ди — від хвороб до неврожаїв. Полеміка про перейменування міста вихлюпнулася на шпальти місцевих газет (тут їх аж дві — райвиконкомівський "Голос народу" і міськрадівська "Ратуша"), противники нововведення цікавилися, чи не варто заодно й Сатанів окрестити Янголовим і чи витримає убогий місцевий бюджет ще й нову назву? За найскромнішими підрахунками, перейменування міста коштувало б йому 20000 гривень. До того ж, історична його назва — все ж таки Чортків.

Перша згадка про нього в історичних хроніках датується 1422 роком, містечко називалося Чартковіце. І польський шляхтич, якому король подарував колись ці землі, взяв собі від них ще й титул — граф Чортківський.

Руїни чортківського замку-фортеці зберігають чимало таємниць. Місцеві хлопчики знаходили тут що завгодно — давні монети, накопичені стріли, комусь пощастило натрапити на заіржавілий пістоль чи турецький ятаган. Знахідки відтак ставали експонатами приватних колекцій або тутешнього краєзнавчого музею. Декотрим з них криваві справи судилися навіть у XX столітті — в селі Вигнанка, що починається одразу за Чортковом, різник славився професійною майстерністю, бо миттєво вкорочував кабанчикам віку важким гострим мечем, знайденим під фортечним муром у Чорткові.

Спроба пошукати подібних скарбів у підвалах замку коштувала життя сторожеві, що у 60-ті роки охороняв сучасні споруди на території замкового подвір'я: чоловік пішов у темряву й не повернувся. Як і кожен порядний замок, чортківський має розгалужений підземний лабіринт, що пролягав під руслом Серету. Саме по ньому, за легендою, втікала від ворогів графська родина.

Інша легенда стала історичною правдою ще в XIX сторіччі — поважний чортків'янин мало не щодноч снівсь той самий сон: якийсь небіжчик просив розібрати частину стіни фортеці й поховати його останки по-християнськи. З жінки довго сміялися, поки, нарешті, не прислухалися до її слів. У вказаному місці знайшли кістяк, пізніше виявилось, що він належав ченцеві, святому Теофілю, якого замурували в стіні живцем турки.

Усі ці історії мали б розпові-

дати ласим до них відвідувачам у музейно-туристичному комплексі чортківської фортеці. У середині 90-их його ідея матеріалізувалася, було, архітектурним і бізнес-планом. На території фортеці мали вирости кемпінг, паркінг і готель, обладнаний "як у Європі", але в останню хвилину з'ясувалося, що грошей на цю справу нема. Звичайно, не знайшлося їх і досі.

Хоч туристи з сусідньої Польщі до Чорткова наїжджають часто — навідуються його колишні мешканці, які свого часу емігрували, щоб опинитися десь у Варшаві чи Гданську. Чортків'яни гостям радять — поки з туристичним комплексом ніяк не дасть собі ради держава, мережа "дикого" зеленого туризму давно сформована і допомагає сякою-такую копіячиною місцевим господарям, що здають приїжджим помешкання. До готелю "Супутник" у центрі міста туристи не поспішають, хоч там і дешевше — якісь 5 грн. 60 коп. за ліжко у двомісному номері. Але:

— Душу в нас немає, ванни також. Вода буває, але тільки вранці і ввечері, холодна. Світло іноді вмикають. Туалет і вмивальник — у кінці коридору. То як, будете поселятися? — діловито поцікавився у мене адміністратор "Супут-

Купол церкви св. Покрови

ника". Намагаючись не вдихати запах того, що в готелі "у кінці коридору", з поселенням я вирішила зачекати.

Мер за ґратами, лахмітник-кінозірка та інші герої провінції

У заступника міського голови Романа Шевчука я цікавилася, як сприймають городяни ідею перейменування міста. Заступник махнув рукою: "Дайте спокій", а його відвідувачка, жінка років 50-ти, почала обурюватися:

— Гроші нема на що витратити! Богородичне їм подавай! Та краще б на вулицях лад навели. Романе Степановичу, я по вулиці Шопена живу, там потоп! Дощ був, і не пройде — такі баюри скрізь, і на подвір'ях вода, зробить щось нарешті!

Роман Степанович у відповідь

НАС ЧИТАЮТЬ У ЧОРТКОВІ

зітхнув: найгірше у Чорткові з дорогами і водою. Перші дорогами можна назвати вельми умовно, а води або нема зовсім, або буває забагато — коли злива, вся волога, з якою не впоралася каналізація, хлюпоче справжніми озерами на поверхні. Відремонтувати ж каналізацію нема за що — минулорічний бюджет міста з 40-тисячним населенням трохи перевищував 300000 гривень, цього річний — ледве за 100000.

Відсутні в мерії не лише гроші. З серпня минулого року тут немає мера, є лише виконуючий обов'язки — Марія Кузик. Колишній мер Павлишин відбуває чотирирічне покарання у виправно-трудова колонії за хабарництво. Кажуть, що мера, який до обрання на посаду був військовим, правоохоронці "вели" довго, але нарешті спіймали під час того, як йому передавали 400 доларів. Сюжет про кримінал у вищих владних сферах провінційного Чорткова навіть показали в УТН.

8 липня з п'яти кандидатів мешканці міста мають обрати нового міського голову. Подейкують, що найбільше шансів ним стати має Марія Кузик.

Втім, Чортків уже давно має жіноче обличчя, хіба що наступного місяця це може бути визнаним офіційно. За прикладами сходять бодай на Чортківський ринок — у дружніх лавах його продавців представників сильної статі можна порахувати на пальцях. Зате жіноцтво займається торгівлею навіть із 14 років. Саме стільки недавно виповнилося моїй співрозмовниці Наді, у якій купувала дезодорант.

— **Надю, а зі школою як?**

— **Ходжу, звичайно, але ж не однаково, де сидіти — тут за це платять.**

— **Крам у тебе недорогий — парфуми, косметика. Що, коли хтось захоче щось поцупити, не боїшся?**

— **У мене вже цупили: циганка йшла — шампунь з прилавка схопила. Я сусідці, тітці Ніні — вона колготи продає — сказала пригледити за моїм крамом, а са-**

ма побігла за злодійкою, здійняла крик. Люди її затримали, шампунь повернула. Ви, до речі, блискавку на сумці застібніть: циганята он за вами не дарма ходять.

Без циган не було б атмосфери чортківського ринку. Їхній табір розбито неподалік від Чорткова, заробляють жебракуванням і "художньою самодіяльністю". Пара, батько й син в неймовірних кольорі лахмітті, у базарний день розважають публіку слізлими, як мексиканський серіал, піснями, що виконуються під гітару неприємно-пронизливими голосами. Хоча лідером зі збирання добровільних внесків громадян вважається сивий чоловічок Володя ("Ви йому не дивуйтеся: він, бідолаха, слабкий на голову"). Володя — не жебрак, часом щось собі купує, хоч більше йому дають просто

так, зі співчуття. Жінок і дівчат Володя полюбляє лякати, раптово вчепившись у рукав і голосно гукаючи на весь базар: "Лялько, я тебе люблю! А ти мене?"

Втім, Володі не перевершити покійного персонажа міського колориту, старого Войцена. Його поява на вулицях у супроводі десятка кудлатих Шариків і Рябків викликала жваві коментарі городян. Собаки заміняли Войцену родину, вони ж його і годували — іноді хтось купував у Войцена цуценят. Узимку вони буквально не могли один без одного — тварини гріли старого у його напіврозваленій і ніколи не опалюваній хатині, він же знаходив для них сяку-таку їжу на смітниках. З людьми Войцен майже не спілкувався, а його завше похмурий вигляд спонукав матусь лякати дітей: "Не будеш слухатися, віддам тебе Войцену".

Про нього розповідали небагато — що колись дуже майстерно грав на скрипці, а під час війни у нього на очах німці розстріляли дружину-єврею. Відтоді Войцен став відлюдником і обзавівся десятком-другим псів.

За кілька років до смерті Войцено судилося стати кінозіркою. Наприкінці 70-их в Чорткові знімали художній фільм "Діти підземелля". Помічник режисера, помітивши на вулиці оригінального дідугана з пишного сивою чуприною, схопила його за руку: "Товарищу, для вас єсть роль". Роль у Войцено була епізодичною — він грав лахмітника, якому бешкетники запалюють бриля на голові. Відзнявши потрібні кадри, кіношники поїхали собі, а Войценом ні з того ні з сього зацікавилася санепідемістанція. Старого примусово відвезли до лікарні, хоч на здоров'я він ніколи не скаржився, силоміць помили. Собак постріляли. Войцен, не витримавши наруги, помер — лікарняні порядки виявилися для нього надто суворим випробуванням. Років через два по тому до Чорткова повернувся чи то сценарист, чи то режисер "Дітей підземелля" зі спеціальним призом для актора Войцена, яким його нагородили за кращу епізодичну роль на міжнародному кінофестивалі. Приз не було кому вручати.

Взагалі, кінопубліка Чортків шанує. Тут знімали одну з перших стрічок про УПА "Вишневі ночі", і саме чортків'яни стали першими глядачами картини. Всі відзначали вдалий режисерський задум знімати тюремні сцени саме у чортківській'язниці — саме тут у 1939—40 рр. енкаведисти катували своїх жертв, потім закопали тіла неподалік від тюрми, сьак-так притрусивши землею. Фашисти, увійшовши до Чорткова, передусім віддали наказ розкопати братську могилу, бо розуміли, наскільки сильним пропагандистським аргументом проти радянської влади стане ця акція. Могила стояла відкритою кілька діб — поки загиблих впізнавали.

Побачення в Чорткові призначайте "біля Шевченка"

Іноземці, приїжджаючи до Чорткова, одноголосно обіцяють повернутися сюди ще раз — задля краєвидів і тиші. Ярема, американець українського походження, радіожурналіст, навіть купив собі тут будинок і всі відпустки проводить у Чорткові, не переймаючись відсутністю води або електроенергії. "За-

те яка тут атмосфера!" — захоплюється Ярема і продовжує засипати Чортків компліментами, кажучи, що так чудово він не почувався ніде — ні в Мюнхені, ні у Вашингтоні, ні ще деінде, де доводилося бувати.

Чортків і справді годі порівняти з будь-яким іншим західноукраїнським містечком. Бо він має свою індивідуальність.

Тут ви дуже рідко почуєте, як із динаміків на ринку ллються шедеври російського естрадного примітиву, натомість вмикають Оксану Білозір чи якусь обов'язково україномовну весільну лірику.

Навіть класик у Чорткові не схожий на клонованих по містах України Тарасів Григоровичів — задумано-суворих. Пам'ятник Шевченку в Чорткові представляє поета молодим чоловіком, що ніби виходить до вас назустріч. Не дивно, що "біля Шевченка" незабаром після відкриття монумента стало модним призначати побачення, а одна чортків'янка навіть зізналася авторів цих рядків:

— Знаєте, коли проходжу повз скульптуру Лурдської Божої Матері, то, звичайно, хрещуся — як і годиться. Минаючи Шевченка, ловлю себе на думці, що теж хочеться перехреститися — не знаю навіть чому.

Біля пам'ятника ми розговорилися з групою молодих чортків'ян.

— *Хлопці, як вам у Чорткові? Вийжджати звідси не збираєтеся — всього лише райцентр?*

— *То й що? Тут добре, тихо. Якщо вийжджати, то хіба на заробітки, але потім все одно варто повернутися.*

— *Куди саме на заробітки?*

— *До Італії не варто — там наших вистачає. Кудись до Англії, США, Німеччини.*

— *Скільки треба заробити, щоб почуватися впевнено?*

— *Щоб відкрити свою справу у Чорткові, тисяч вісім знадобиться. Та ні, не гривень, доларів.*

Географія чортківської трудової еміграції поширюється по обидва береги Атлантики. Та все ж найпопулярніша країна — Італія.

39-річна Ганна з Чорткова розповідає про свою роботу на Апеннінському півострові:

— *В Мілані ми з дітьми упродовж місяця нічого не могли знайти — наші там усі робочі місця розібрали. Де ми жили? Порізно було: під мостом ночували якось, і в парку — там страшно, вночі з річки вилазять водяні пацюки, я скрикнула, коли побачила біля себе шурячий писок, дієчата мені: "Тихо! Хочеш, щоб нас карабінери забрали?" Не забрали. Знайомі, що вже знайшли роботу, порадили їхати на Сицилію — там легше влаштуватися. Ми там апельсини у садах збирали, як сезон закінчився — нема роботи. Пошастило знайти місце — доглядала за 10-річним Мікеле в одній родині. Хлопчикське нервовий трапився: щось не подобається, жбурляє у мене іграшками й верещить: "Ти путана!" Потім ми з ним, що правда, заприятелювали — у нього ж, крім мене, спілкуватися нема з ким, а гратися з іншими дітьми батьки не відпускають — у них так прийнято: кожен си-*

Призначайте побачення "біля Шевченка"

дити, замкнувшись, на своєму подвір'ї. Мікеле, до речі, у свої 10 ще не вмів читати. Але найбільше мене вразили його батьки. Говорили не "я роблю", "я сиджу", а "я робити", "я сидіти". Спочатку думала, це вони для того, щоб мені легше зрозуміти було, а потім виявилось, що вони по-іншому, правильно говорити, просто не вміють. Італійська граматики доволі складна (хоч я, університети не закінчуючи, і наперед ні слова італійською не знаючи, опанувала її майже за півроку), ось вони й не завдають собі клопоту вчитися. Щоправда, так переважно, — на півдні країни, на півночі народ освіченіший.

Працювати доводилося важко — прокидалася до сходу сонця, а спати лягала десь за північ — поки усі вкладаються. Господиня вередливою була — щось не так, була мене по руках. Генеральне прибирання треба було щодня робити — бо у них не прийнято знімати взуття, заходячи до кімнати з двору. Єдине, на що гріх скаржитися — харчування. Я погладшала кілограмів на п'ять — оті їхні макарони, "паста" страшенно смачні, але ж і калорійні! Побувавши в Італії, я ніколи не повірю, що українці їдять найбільше у світі. Вечеря там починається десь о 17-й, а закінчується о 23-й — коли шлунок вже відмовляється приймати їжу. Мій господар, погладжуючи важке черево, тоді говорив "баста" і нерідко засинав просто за столом.

Заплатили мені непогано — додому майже півтори тисячі доларів привезла, перед тим передавала гроші на батьківщину родині. Коли поверталася назад, дуже боялася, щоб не натрапити на "рідний" рекет — наші ж хлопці там своїх грабують, не віддаси гроші — можуть убити. Але якось Бог милував. Ось відпочину трохи і знову поїду туди — жити ж за щось треба, а в мене син цього року до інституту вступає.

Два місяці тому Бог не милував 40-річного мешканця Чорткова — з Португалії батько двох дітей повернувся у труні, загинув "за нез'ясованих обставин", як повідомили родичам.

Дім, у якому

повертають надію

Є у Чорткові одна установа, якою наразі не може похвалитися жодне інше українське місто — при місцевому каритасі організували притулок для самотніх матерів, яким нема куди подітися.

Директор каритасу Володимир Мельник на нестачу клієнтів не нарікає — жінки й молоді дівчата-покритки сходять сюди не лише з Чорткова. У каритасі можна нарешті перевести подих після життєвих випробувань — матері й дитині дають простору, світлу кімнату, забезпечують усім необхідним малюка, видають продукти, з яких жінки щось собі готують на спільній кухні. До раціону, крім м'яса, риби й молока, входять і солодощі та вітаміни для дітей. Перебувати в притулку можна від кількох місяців до року. За цей час жінка повинна працевлаштуватися, у чому нерідко допомагає адміністрація каритасу. Її працівники за коротку історію закладу надивилися різного — зворушливих примирень

з чоловіками своїх клієнтів, одну дівчину з дитиною просто звідси віддавали заміж, а не одне немовля саме тут було охрещене у каплиці. Кожній, хто приходить сюди, каритас дає надію, більшість жінок відтак пишуть вдячні листи або просто приходять сюди як до родини — надто, коли їхня власна від них відмовилася.

Як це сталося з 18-річною Іриною — сільська дівчина навчалася в Чортківському педагогічному училищі, там і познайомилася з майбутнім батьком своєї дитини. Історія стара, мов світ — романтиці настав кінець, щойно Іра завагітніла. Коханий запропонував зробити аборт, дівчина відмовилася, тоді він її покинув. Батьки, згідно з класичними патріархальними традиціями, доньку відтак на поріг не пустили. Залишився каритас.

35-річну Настю з двома дітьми вигнав з дому чоловік. Жінка поневірялася по чужих квартирах, взимку, щоб обігріти помешкання, нішком ходила у лісосмугу красти гілляччя на розпалок. Врешті, їх вигнали з квартири, бо за неї нічим було платити. Тоді хтось порадив Насті звернутися в притулок.

У його стінах не чути дитячого галасу — тутешні дітлахи дуже тихі, до того ж, знають, що крім них тут мешкають і самотні старі люди. Усі разом збираються по неділях на службу Божу, іноді, вечорами — біля телевізора, який уже декілька разів ламали наймолодші мешканці каритасу.

Спадковість поколінь — від УПА до "Просвіти"

Чортківську "Просвіту" віднедавна очолює молода жінка — Стефанія Бесараба. З нею ми розмовляємо про справи не лише

просвітанські.

— *У Західній Україні проблем з українською нема — російську тут почуєш так само рідко, як державну — в Києві. Тож які завдання організації тут?*

— *Мені теж доводилося міркувати над цим питанням. Але наша робота — саме у просвітництві, у вивченні справжньої історії і знайомстві з її постатями. Це лише здається, що сьогодні ми знаємо все, насправді ж — дуже мало.*

— *Не раз думаю про те, наскільки досі актуальна, на жаль, Шевченкова "Розрита могила". І доти, доки вона не втратить актуальності, праці у нас не бракуватиме.*

— *Як не бракуватиме тих, хто сприйматиме її як заняття для невірних ідеалістів.*

— *Молодь, що приходить до нас, так не вважає. Вони вірять в ідею, яку вже встигли добряче дискредитувати різні урапатріоти і пристосуванці. І ще молоді люди усвідомлюють, що стан української мови сьогодні катастрофічний — вона засмічена різними "ізмами" й вульгаризмами. Хоч іще у 60-их в українських селах і містах ніхто й не знав, що це таке — нецензурна лексика.*

З пані Стефою ми говорили ще довго. З розмови стає зрозумілим, що не очолити "Просвіту" вона просто не могла — народилася в Ухті в Сибіру, де поборалися заслані туди її батьки. Обоє воювали в УПА, тоді ж і познайомилися. Зустріти один одного знову судилося за колючим дротом.

Мамі Стефанії, Марії Василівні, недавно виповнилося 76. Але застати її вдома не сподівайтеся — Марія Заболотна або на зустрічі з кимось, або готує до друку книгу своїх сибірських спогадів чи поезій.

Будуймо храм — на будівництві собору УГКЦ Петра і Павла в Чорткові

— Я часто дивуюся маминій енергійності. Цілком безкорисливо вона вирушає в агітаційну поїзду, ні на що не нарікаючи. У людей її покоління по-іншому бути не може — вона робить свою роботу, бо не робити не може. Зважте на те, що ці люди виховувалися зовсім не у своїй державі, за часів Польщі, а відтак Радянського Союзу.

...І я на тому весілл була

Ви бували на чортківському весіллі? Ні? А мені пощастило. То вам не "свадьба" десь у Донецьку чи Києві, то таки справжня західноукраїнська урочистість з обов'язковим дотриманням усіх звичаїв.

Одружувалися студент Чортківського вищого духовно-катехетичного училища Михайло Гур'єв та студентка Львівського медичного університету Олена Торкіт. (В миру майбутній дяк більше відомий як лідер-вокаліст місцевої рок-групи "Фата-Моргана", на її концерти — до речі, безкоштовні, — підлітки та молодь їдуть без зайвої рекламної обробки заздалегідь — гурт вже встиг стати популярним.)

Перед брамою молодої нареченому довго випробовували терпіння викупом — весільний староста не хотів віддавати дівчину ні за гривні, ні за оковиту, ні за розкішний торт, випечений у формі серця.

Як і годиться, спочатку вивели парубка, закутаного у білу фіранку: "Ось, Мишко, твоя молода". Торг продовжувався, поки молодий не продемонстрував солідну іноземну купюру з двома нулями.

Оленчина бабуся Марія трохи сумно зітхає: — За моїх часів усі ці обряди супроводжувалися відповідними піснями, гріх було дружкам їх не знати. А тепер це забулося...

Молодих трічі благословляли короваями батьки. Після благословлення дружки поспішають вмотитися на подушку, на якій щойно сиділа молода — котра виявиться проворнішою, швидше вийде заміж. Далі пара навідалася до загсу, потім до церкви — вінчати.

Весільна учта за тутешніми мірками була скромною — всього на 130 чоловік гостей. Декілька змін столів чергуються з танцями до ранку. На першому застільлі автор цих рядків нарахувала кілька десятків різних страв і закусок, рахувати решту було вже несила.

Я можу тільки уявити, скільки сил потребували молодята, щоб витримати весільний марафон — другий його день називається "поправинами" і збирає трохи меншу, та все одно поважну кількість гостей. Третього дня ще меншою групою вони знову приходять вітати молоду пару. При цьому, за словами старости, для неї "лафа закінчується" — свіжоспечене подружжя має встигати приготувати всі наїдки й напої та частувати ними присутніх, батьки тим часом відпочивають за столом.

У перерві між борщем і тушкованою капустою Мишко й Оленка встигають поділитися планами на майбутнє:

— Про дітей подумаємо, але не зараз. Треба на ноги встати, знайти добру роботу, від батьків не залежати. А там подивимося.

...Залишати Чортків не хочеться. У потязі, під гуркіт коліс, сняться його церкви, костели і люди, яких зустрінеш тільки в галицькій провінції.

Людмила ПУСТЕЛЬНИК

Чортків — Київ

НЕОЗОРЕ ПОЛЕ ДЛЯ ПОДВИГУ ЦЕРКВИ

СУЧАСНЕ СУСПІЛЬНЕ І ЦЕРКОВНЕ СТАНОВИЩЕ В УКРАЇНІ

У червні Україна зустрічатиме Папу Івана-Павла II. Це перший в історії візит Папи Римського на нашу землю. І це наша зустріч з великою людиною сучасності, яка заради ідеалу християнського єкуменізму робить величезні зусилля для порозуміння з усіма християнськими Церквами та общинами. Ці зусилля варті підтримки й наслідування, особливо у нас, в Україні.

А в серпні святкуватимемо десятиліття події, яка стала поворотним моментом у нашій історії, багато що докорінно змінила в нашому житті, змінила карту Східної Європи, — десятиліття проголошення державної Незалежності України.

Десять років — дрібна поділка на шкалі історичного часу, але значуща у вимірах людського життя, а для долі молодої держави часом і вирішальна. Тож із наближенням до цієї дати нам доведеться знову і знову звертатися думкою до уроків першого десятиліття відновленої Української держави. По-різному можна їх оцінювати, але одне є очевидним: Україна відбулася як незалежна держава і остаточно в цьому статусі утвердилася. Цей факт несе в собі великий політичний і емоційний зміст для кожного, хто відчуває себе громадянином України. Адже йдеться про здійснення мрій і надій багатьох поколінь українців, про боротьбу і жертви тисяч і мільйонів патріотів. За державність заплачено дорогою ціною, отож і судити про неї треба за високими критеріями. Тож зрозумілим є наше невдоволення якістю нашої держави, якістю життя в ній: це не зовсім та держава, якої ми хотіли.

Але є й іншого роду невдоволення: невдоволення тим, що вона взагалі існує, не-прийняття самої її ідеї. З не дуже природної комбінації цих двох протилежних родів невдоволення, в кожному з яких є свій широкий спектр різноманітних, і зродилася та суспільно-політична криза, в якій ми, на свій сором і жаль, ідемо до 10-ліття державності.

Пусковий механізм кризи спрацював нібито випадково: збіг обставин — зникнення журналіста, драматична безвідповідальність органів слідства і правопорядку, втеча шпигуна і запуск у публічний обіг матеріалів таємного підслуховування. Але за цим збігом випадковостей стоїть грізна закономірність. Маю на увазі не зарубіжну режисуру, яка вгадувалася відразу, але яка є, зрештою, порівняно другорядним суб'єктивним чинником, — маю на увазі вибухонебезпечний комплекс об'єктивних чинників. Ось лише деякі з них: тяжке матеріальне становище більшості населення, кривда соціальної несправедливості й пограбованості; деградація виробничих і культурно-освітніх структур; кадрова закостенілість і ретроградність; тотальна недовіра в суспільстві до влади; постійні прорахунки влади; явна і неявна діяльність деструктивних сил.

Усе це дало одним підставу стверджувати, що ми не маємо української держави, а другим — привід у всіх бідах народу звинувачувати **незалежність**, усе ставити на карб українству.

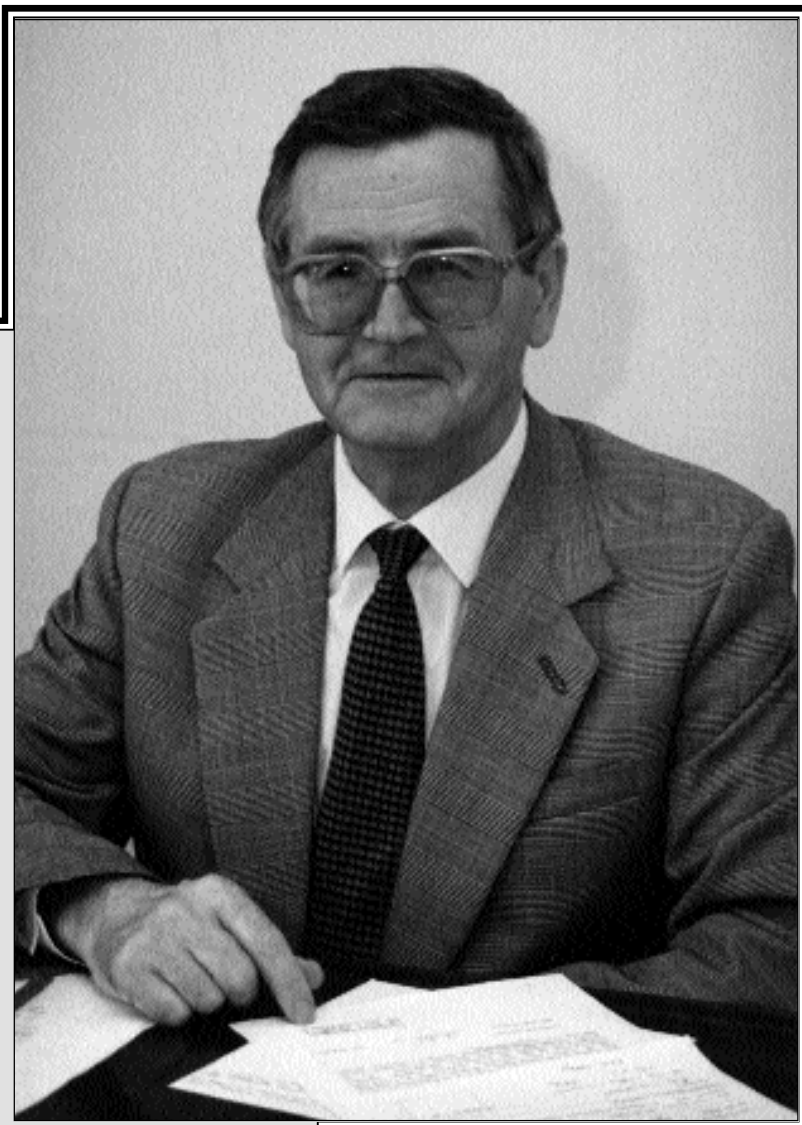
Але ж багато з наших нинішніх бід закладено в недавньому минулому. Почати з того, що вся доросла, активна частина населення України — це не люди, які виросли в незалежній Україні, це люди, виховані в радянські часи, в атмосфері радянського життя. Засвоєні ними поняття великою мірою визначають і характер нинішнього українського суспільства. І чиновницьке самодурство та безвідповідальність, і корупція та хабарництво, і хамство, і злочинність, і багато чого іншого, чим ми справедливо обурюємося, — все це перейшло до нас звідти. Тільки там воно приховувалося, а тут, за умов усеприсутності преси, виплило на поверхню. Там воно трохи боялося влади, а тут нічого не боїться і готове саме стати владою.

І народ наш у ході т.зв. реформ та прива-

Іван Дзюба. Знакове ім'я українця двадцятого сторіччя, що в сімдесяті зазвучало англійською, італійською, німецькою, китайською, французькою... Його не зупинили ні «залізна завіса», ні безкінечні репресивні заходи, — спочатку звільнення з роботи «за ідеологічні помилки» (1962), за участь у протестах проти політичних арештів (1965), а з січня 1972 року — затримання, допиту, виключення зі Спілки письменників, арешт і за судження на 5 років позбавлення волі «за антирадянську діяльність» (1978). Супроти всіх цих «за» («за» в ті роки було чи не найбільш уживаним закликом: «за того парня», «за черговий з'їзд КПРС», «за свободу Анджелі Девіс» і т. д.) були написані книги Івана Дзюби, які чи не вперше в літературознавстві і критиці 1/6-ої частини світу стали справжніми бестселерами: «Звичайна людина» чи міщанин?» (1959), «Інтернаціоналізм чи русифікація» (1968). Ото Дзюбине «чи» часто звучало як «ні» і «проти» — проти фальші і ні — тоталітаризму. Як любили писати в ті часи про письменників, «простий хлопець з робітничої околиці», син машиніста екскаватора і санітарки з дільничої лікарні, що народився на Донеччині, там же закінчив факультет російської філології Донецького педагогічного інституту, своїм «чи» ставив під сумнів бараняну ідеологію і злагоджено дію «колесиків і винтиків» величезної машини, що перемелювала спротив і право на сумніви кількох поколінь української інтелігенції...

26 червня 2001 року Івану Михайловичу Дзюбі виповнюється 70 років. Академік НАНУ, автор сотень публікацій і десятків книг, аналітик світового рівня, чий науковий, виважений і, водночас, по-справжньому пристрастний підхід до будь-якої теми позначився на всьому, до чого брався Іван Дзюба. З його іменем пов'язуємо діяльність асоціації українців (1988–91), Міністерства культури, яке він очолював у 1992–1994 роках, нині — співредакторство в «Енциклопедії сучасної України», головування в Комітеті з Національної премії імені Т. Шевченка і ще маса всіяких наукових та громадських справ. Його академічна алгебра вносила гармонію в мітингову стихію перших років незалежності (Іван Дзюба — один зі співдоповідачів на Першому з'їзді Руху), а нині стократно посилює позиції українства в національних змаганнях.

Газета «Слово Просвіти» щиро вітає Івана Михайловича та його родину в переддень ювілею, шле йому найкращі подячні слова за постійну участь у роботі просвітянських конференцій і редакції газети. Сьогодні ми відкриваємо дзюбинські читання на шпальтах нашого видання і ними започатковуємо рубрику «Академія». Отже, вітаю, академіє! Вітаю, Іван Михайлович Дзюба! З роси й води! А читачам «Слова Просвіти» — вдумливого читання робіт Івана Дзюби, присвячених найгострішим проблемам сучасності.

про відносини з Росією. Все це призвело до ще більшого очужіння влади і народу. Страху немає, послуху немає, але немає поваги і немає довіри.

Це й вибухнуло т.зв. касетним скандалом та виступами опозиції. Але дивна то була опозиція. Справді серйозна опозиція мусила б дати ґрунтовний аналіз зовнішньої і внутрішньої, економічної, соціальної, культурної політики — і запропонувати свою альтернативу. Цього не було і не могло бути зроблено, бо тодішня опозиція виявилася безпринципним альянсом політиканів, які кожен по-своєму, кожен у своїх інтересах хотіли використати ідеалістичний порив молоді. Виступаючи проти демагогії, аморальності і цинізму влади, опозиція мала б протиставити цьому чесність, адекватність мислення й поведінки, політичну та етичну відповідальність. І цього не сталося. Лідери опозиції оперували гаслами з мінімальним політичним змістом і максимальною емоційною дошкульністю, розрахованими на збудження безконтрольного натовпу. Владу оголошували фашистською, терористичною, диктаторською і т.д., що дуже далеко від тверезої оцінки і є зразком найгіршого ґатунку демагогії. Лідери опозиції перед 9-м березня, святом для українців днем пошанування пам'яті Тараса Шевченка, з усіх екранів телевізорів і в листівках погрожували, що не допустять Президента своєї країни і уряд покласти квіти до пам'ятника Шевченкові. Це було неймовірно блюзнірство і провокація. А тепер лідери опозиції запевняють, що вони до цього не причетні, і запевняють, що у всьому винні якісь інші провокатори. Знак цієї опозиції — мегафон, а людина, яка вросла в мегафон, не спроможна ні чути, ні дискутувати.

Результат — сумний. Хотіли об'єднання українських сил, а викликали у відповідь об'єднання антиукраїнських сил, насамперед у Верховній Раді. Хотіли відставки Кучми, а «добилися» відставки Ющенка. Хотіли прискорити рух до Європи, а прискорили рух до Москви. Може, це не так вина опозиції, як наша українська біда.

І все-таки драматичні дні березня дали принаймні той позитивний результат, що змусили Президента і владу задуматися над серйозністю обстановки, спробувати зрозуміти причини кризи і неприпустимість та небезпечність ігнорування громадської думки, недооцінки або обмеження діяльності засобів масової інфор-

тизації, яку не дарма названо прихвизацією, пограбували ж не якісь націоналісти, чи бан-дерівці, чи діаспорники, — а та ж радянська партійно-господарська номенклатура, яка ще до розвалу СРСР подбала про своє майбутнє і, починаючи з кінця 80-х років, у Верховній Раді СРСР ухвалила низку законів, які й дали можливість створити механізм переходу державної власності у приватну власність директорів заводів, спиртних комсомольських ділків тощо, — тобто механізм пограбування народу.

І на яку б сферу життя ми не подивилися, скрізь побачимо процеси, стартовий майданчик для яких було дбайливо створено ще в радянські часи.

Це, звичайно, не знімає вини з влади, яка оголосила себе українською і взяла на себе відповідальність за стан справ в Україні; не знімає вини і з усіх нас, які обрали цю владу і на кого вона мала б спиратися.

Влада ця справді була — протягом усіх цих років — і непередбачливою, і непослідовною, і недостатньо компетентною, і більше залеж-

ною від еґотичних інтересів різних кланів, ніж від народу, іменем якого вона урядує. Вона мало що зробила і багато чого не зробила з того, що мала зробити. І вона не зробила головного: не викликала довіри до себе.

Це велика і, може, ключова проблема нашого суспільного життя. Річ у тім, що за сімдесят радянських років процес взаємного очужіння влади і народу зайшов так далеко, що народ втратив не лише всяку довіру до влади, а й будь-яке уявлення про її реальні механізми; це очужіння компенсувалося страхом, який і забезпечував послух.

У пострадянській Україні зник страх перед владою, зник і послух. Треба було завойовувати повагу і довіру — і відчувати це як велику проблему, як історичну необхідність. Цього не зрозуміли або виявилися на це нездатними. Нічого не було зроблено для опрозорення механізмів влади, кадрових комбінацій, процедур прийняття рішень, навіть стратегічних. Суспільство ставлять перед доконаними фактами. Більше того, і ці доконані факти від нього часто приховують, особливо коли йдеться

мації. Будемо сподіватися, що попереду – глибокий процес самокритики і самоочищення влади, хоч поки що цього не бачимо.

Поки що негативні наслідки кризи переважають позитивні. Серед цих негативних наслідків – пониження престижу України в очах світової громадськості; дедалі одвертіший тиск і дедалі брутальніше втручання США і Росії у внутрішні справи послабленої України; зростання дезорієнтації і розчарувань в українському суспільстві.

І серед найгірших наслідків – той, що значена хаотична, аморфна і химерна ліво-права опозиція, об'єднана тільки безоглядною ненавистю її лідерів до особи Президента Кучми, – розчистила шлях до опозиції потужнішої, організованішої і грізнішої: тієї, яка добивається зміни політичного ладу в Україні, хоч і не говорить про це прямо. Її заповітна мета – повернення України в лоно Російської імперії, але одверто сказати про це сьогодні мало хто наважується, спершу треба завоювати всі вирішальні позиції у владних структурах, що тепер і робиться.

На перший погляд, здається протиприродно коаліція Компартії України з т.зв. «олігархами» в боротьбі проти уряду Ющенка. Але насправді все логічно. Річ у тім, що в Україні, попри формальну наявність понад ста політичних партій, насправді існують тільки дві великі, не оформлені організаційно, але легко вгадувані партії. Це – партія тих, для кого поняття Україна сповнене величезного історичного і культурного змісту, хто відчуває свою відповідальність за те, щоб цей зміст приростає, а не був затертий бульдозерами нівеляції, щоб український народ сповна реалізував свої творчі сили як самобутня часточка людства. І є інша партія – партія тих, для кого Україна теж, може, й дорога, але дорога лише як географічний простір для свого особистого життєвладштування, кар'єри, зиску. Це, умовно кажучи, різношерста партія, фінансову силу якої складає велика компраторська буржуазія – т.зв. «олігархи», – і яка вела шалену боротьбу проти уряду Ющенка. А її лише житейськи-просторова прив'язка до України дає їй змогу легко координувати свої дії з політичними силами колишньої метрополії, включно до залучення їх у пропагандистську кампанію в засобах масової інформації.

На мій погляд, Президент України зробив драматичну помилку, не підтримавши уряд Ющенка – свій уряд. Повалення цього уряду – тяжкий удар для України, а отже – й удар по Президенту.

Суспільно-політична криза в Україні однією зі своїх причин має драматичну недостатність національної консолідованості суспільства, що потребує історичного пояснення.

Землі нашого народу протягом століть перебували у складі різних – причому, що дуже важливо, ворожих одна одній, – імперій. Це були чинники дезінтеграції, що зумовили відмінності в суспільному побуті, культурній пам'яті, розмовній, а почасти й писемній мові, – відмінності, що часом виходили за межі звичайних і плідних для кожного народу регіональних особливостей, які його збагачують. Зрештою відмінності, хоч часом і виразні, не були настільки органічними, щоб поставити під сумнів етнічну єдність українців: на всіх землях проживання вони співали тих самих колядок і щедринок, дотримувалися тих самих звичаїв, читали або переповідали ті самі вірші Шевченка і вірили в того самого Бога. Але, розділені державними кордонами, й самі про це не завжди знали, що полегшувало колонізаторам справу поділу їх на малоросів і рутенців, потім східняків і західняків, а потім на «совітів» і «бандер». Нині, після більш як півстоліття по воз'єднанню України, немає жодних підстав для взаємного відчуження українців Заходу і Сходу, Півночі і Півдня, але старі стереотипи, особливо людиноненавистницький радянсько-кагебістський стереотип «бандерівця», досі живі на обивательському рівні, – насамперед тому, що їх підживлюють і ними спекулюють політики імперсько-реваншистського ґатунку.

Є й інші, може, небезпечніші «розколини» в національному організмі. Це розрив між поколіннями, що має не лише культурно-звичаєвий, а й політичний та світоглядний виміри. Це конфронтація між тими, хто ностальгійно ідеалізує радянське минуле, і тими, хто кляне його. Це, нарешті, найглибша і найнебезпечніша, дезінтеграція суспільства – соціально-економічна: маємо вузьке коло узурпаторів основної частини національного багатства; вузький прошарок людей, які пристосувалися до нових умов життя, і величезну масу людності, вибитої зі звичної колії і дезорієнтованої.

За таких умов важко говорити про шляхи

національної консолідації, але ж без неї Україна не відбудеться.

Певну консолідуючу функцію у будь-якому суспільстві мають здійснювати державні структури. У нас вони цю функцію здійснюють незадовільно – маю на увазі не стільки їхню нездатність угамувати політичні пристрасті деструктивного характеру, скільки принципове самоусунення від збалансування інтересів різних соціальних груп, незацікавленість у створенні механізмів соціальної справедливості.

У демократичних країнах певні суспільні сили можуть консолідуватися навколо потужних політичних партій, які намагаються виступати інтерпретаторами національного інтересу. У нашому ж декласованому і деструктованому суспільстві партії створюються не на основі спільного масового інтересу, а під нечесні гроші честолюбних скоробогатків. Є тільки одна масова партія – це КПУ, але її керівництво і досі не хоче і не може порвати свою імперську пуповину, чесно визнати злочини минулого і ототожнити себе з демократичним майбутнім незалежної України. Виразником не завжди ясних надій значної частини українського народу був Рух, але сьогодні говорити про три чи чотири Рухи можна хіба з великим жалем. Нарощує сили СДПУ(о), але її тверда хода до влади не так консолідує суспільство, як іще більше дезорієнтує, бо за її впевненістю вгадується не велика ідея, а великі гроші, а за настирністю – не загальнонародний, а клановий інтерес, хоч красивих слів, звісно, у новоспечених соціал-демократів не бракує.

У нас не бракує і розмов про національну ідею, яка могла б об'єднати суспільство. Дискутують: є така ідея чи немає, потрібна вона чи не потрібна, якою вона має бути. Але це великою мірою марні дискусії. Адже національна ідея – тобто ідея максимального самовиявлення нації в матеріальній і духовній творчості – утверджується там, де є вже певний «запас», фундамент національного самосвідомлення. Національна ідея – стимул, який сам потребує стимулювання, і не риторичного, а в цілеспрямованому будівництві національного життя – економічного, освітнього, культурного, політичного.

Чи можуть якусь роль у консолідації українського суспільства відіграти християнські Церкви? Їм личила б велика роль – адже в історії людства, та й в історії України, були періоди, коли саме релігія відігравала організуючу, інтегруючу, націєтворчу роль. Але щоб її виконати, їм, християнським Церквам, слід консолідуватися самим. Їхній розбрат не тільки є глибокою раною на тілі нашого суспільства – він їм самим шкодить, може, більше, ніж вони про те здогадуються. Не тільки простим

Священики стають політиками

людям незрозуміло, чому це їх має розділяти любов до єдиного Бога. І багато вчених богословів – і греко-католиків, і православних – переконливо доводять спільність основних догматів і ритуалів, незначний характер відмінностей. Митрополит Андрей, відзначаючи, що «мало який нарід так у релігійному житті поділений, як наш нарід» і що це може довести його до «повної руїни», водночас наголошував: дві церкви «роз'єднують питання, які були актуальні 1000 або 500 років тому», а нині є «дрібницями». У свою чергу митрополит Іларіон вірив, що як апостол Андрій покликав свого брата Петра, так само православна Церква Христова стане єдиною. А греко-като-

Російська церква не хоче, щоб на київську землю ступив Папа — Велика людина сучасності

ликів він називав: «наші брати». За цих умов міжконфесійна незгідливість викликає підозру: чи не криються в її глибинах інтереси мирські – майнові, політичні, особисті, – зовнішній тиск, прагнення домінування, тобто мотиви і чинники, далекі від науки Христа?

Особливо ненормальною здається мені – і не тільки мені – ситуація навколо Української Автокефальної Церкви та Української Православної Церкви Київського Патріархату. Я не буду тут торкатися питання про давню і драматичну історію Української автокефалії, що є частиною історії України. Нагадаю лише, що створення і діяльність Української Автокефальної Православної Церкви, Української Православної Церкви Київського Патріархату – це дуже важливий складовий елемент боротьби українського народу за самоздійснення в незалежній державі. Не розуміти і не визнавати цього, топити питання в казуїстиці канонічності – означає ображати і релігійні, і патріотичні почуття мільйонів людей – вірних цих двох Церков. Для них дискримінація цих двох Церков – свідчення традиційного гегемонізму зарубіжного центру, його політичних амбіцій та економічних апетитів.

Правду кажучи, якби я знав, що сюди не запрошені УАПЦ та УПЦ Київського патріархату, я б не дав згоди виступати на цьому дис-

те було б багато народів неслов'янських. Некоректною є і формула: український народ – християнський народ, тобто з поправкою на кілька мільйонів греко-католиків та протестантів. Бо ж значна частина громадян України – атеїсти або індиферентні до релігії, є й немало мусульман, юдеїв, буддистів та ін. На це також не можна не зважати.

І все-таки як з огляду на історичну традицію, так і відповідно до нинішніх реальних позицій у житті суспільства саме християнські Церкви є домінуючими і саме на них лягає найбільша відповідальність за долю українського народу.

Після розвалу Радянського Союзу для християнських Церков у цьому регіоні виникла, здавалося б, дуже сприятлива ситуація. Відпали переслідування й обмеження, більш того, недавня дискримінація тепер додавала ореолу гнаності і компенсувалася підвищенням інтересом з боку навіть раніше байдужої публіки. Комплекс вини перед раніше зневаженою церквою привернув до неї частину інтелігенції, серед якої з'явилися і ревні адепти. Деградація і скомпрометованість офіційної компартійної ідеології зумовили світоглядний та ідейний вакуум, і заповнити його найбільше шансів мала християнська віра – принаймні, такі настрої набули розповсюдження в суспільстві. Не в останню чергу і влада в Україні – як і в інших пострадянських державах – виявилася зацікавленою в Церкві, розраховуючи на її допомогу в стабілізації суспільства та протидії процесам глибокого морального розкладу та масовізації злочинності.

Якою мірою справдилися ці надії? Мені здається – не дуже великою. Статистика спорудження храмів і зростання кількості парафіян навряд чи може бути достатнім критерієм для оцінки глибини релігійності нашого суспільства. Тут є чинники і популізму, і моди, є імітація кон'юнктурно-престижної поведінки. Та й серед тих, хто щиро вірує, далеко не всі є християнами в житті, а не лише в храмі. Не ставлячи під сумнів наявність серед вірних багатьох і багатьох чеснотливих, жертвних і добродійно-діяльних людей, все ж такі доводиться визнати, що активізація діяльності Церков за останнє десятиліття не справила помітного впливу на духовне самопочування та практичну поведінку більшості людей і не поліпшила відчутно моральний клімат у суспільстві. Гірше того: всі форми злочинної та аморальної поведінки зростають, захопивши і колись богобоязливе українське село. Застерігаюся: це не закид Церкві, я просто хочу звернути увагу на безпідставність перебільшення її можливостей. Перекладати на неї всі суспільні надії, всі державні проблеми, всі болячки людства – мабуть, некоректно і марна справа.

Інколи цю, скажемо, безпомічність церкви перед старими й новими виразками нашого суспільства пояснюють тим, що вона була трагічно послаблена в часи тоталітаризму і не встигла ще набутися повної сили. Таке пояснення має свої резони, але й воно не все пояснює. Адже на Заході християнські церкви діяли і діють за умов найбільшого сприяння, але вони не змогли протистояти ні зростанню жорстокості та злочинності, ні героїзації проституції та сексуального збоченства, ні розповсюдженню СНІДу, ні потворним і зухвало мар-

Продовження на с. 6

Закінчення. Початок на с. 4–5

нотратним формам самоствердження егоїстичних обранців долі на тлі страждань мільярдів голодних і хворих у світі. Не кажу вже ні про зорієнтованість християнських держав на спрямування основної частини енергії у створення засобів самознищення людства; ні про широко практикований ними бізнес на крові – фактичне заохочення міжнаціональної і міжплемінної різанини в різних частинах світу шляхом продажу зброї; ні про те, що християнський імідж ряду держав не завадив установам і функціонуванню в них – у різні часи – кривавих диктатур.

Отже, ніде в світі, в жодному суспільстві – і в нашому також – християнство, християнська Церква (чи християнські Церкви), попри всіма, або майже всіма, визнаваний високий авторитет, не справляють вирішального впливу на стан справ у цих суспільствах, на соціальну й етичну поведінку людності.

Можливо, одна з причин цього полягає в тому, що християнська віра є справою глибоко особистої відкритості людини Богові, а сучасні технологізовані й інформатизовані суспільства, підвладні маніпулятивним силам великих кількостей, залишають дуже мало простору для особистого вибору, без якого немає християнської спільноти.

Однією з причин можуть бути і труднощі, на які наражається християнська думка перед лицем надзвичайно складних проблем сучасного світу і людського буття й самопізнання. Відомо, що найпростіші відповіді на найскладніші питання завжди давало й даватиме марновірство, і в цій його зручності для профанної свідомості – його «перевага» над релігією і над наукою, у розгадках якої завжди криються нові загадки.

Хоч віра, марновірство і наука – принципово різні форми, чи якості, людської свідомості, межа між ними нечітка й рухлива – принаймні в тому сенсі, що вони не раз заходили, сказати б, на території одна одної. Зокрема, напруженими були стосунки між християнською теологією і світською наукою. Фактично теології доводилося весь час відступати під тиском науки, змінювати свої позиції, шукаючи глибшого узгодження своїх світопоглядів з фактами і законами, що їх інтенсивно подавала наука. Нині вже не йдеться про конфронтацію віри й науки, але проблема діалогу та взаємооцінювання залишається. І тут постає питання: де для християнства межа ортодоксії і де міра гнучкості в прагненні до універсальності? Як вийти з тієї ситуації, що її розпачливо окреслила ревна католичка Сімона Вейль: «Ніякий діалог глухих не може наблизитися за силою комізму до дебатів сучасного духу і церкви» (Вейль Сімона. Укорінення. Лист до клірика. – К., 1988, с. 198).

Доводиться визнати, що історія Церкви не вільна від переступств і злочинів проти людяності, а отже, і проти вчення Христа. Досить згадати інквізицію, відьмоборство, індульгенції, хрестові походи, релігійні війни, боротьбу з наукою аж до публічного спалення великих учених. Хоч і з драматичним запізненням, але католицька Церква все-таки визнала ці свої гріхи і принесла покаяння. Православна Церква нібито не має за собою таких очевидних гріхів, і це звільняє її від покайняння, від обов'язку самокритики. Але насправді це не так. Якщо в Римській імперії «з Бога зробили двійника імператора» (Сімона Вейль), то в Російській – поплічника царя. В історії російської православної Церкви був постійний гріх згоди або й потурання тиранії царів, вона мирилася навіть з блюзнірськими вихватками Петра I, який публічно глумився з релігійних обрядів; із скандальною діяльністю Распутіна, який помирив Священним Синодом і фактично своєю волею призначав високих ієрархів з числа нікчем; вона благословляла кріпацтво і загарбницькі війни (останнє вона чинить і сьогодні в Чечні); вона жорстоко насильницькими – тобто далекими від християнських – методами насаджувала православ'я серед десятків народів Поволжя, Північного Кавказу, Уралу, Сибіру, Далекого Сходу і Півночі. Вичерпну оцінку цьому антихристиянському злочину офіційної російської Церкви дав ще понад 150 років тому великий християнин Тарас Шевченко у поемі «Кавказ»:

**До нас в науку! ми навчим,
По чому хліб і сіль по чім!
Ми християне: храми, школи,
Усе добро, сам Бог у нас!
Нам тільки сакля очі коле:
Чого вона стоїть у вас,
Не нами дана; чом ми вам
Чурек же ваш та вам не кином,
Як тій собаці! Чом ви нам
Платить за сонце не повинні!**

**За кого ж ти розп'явся
Христе, сине Божий?
За нас добрих, чи за слово
Істини... чи може,
Щоб ми з тебе насміялись?
Воно ж так і сталося.
Храми, каплиці, і ікони,
І ставники, і мірри дим,
І перед образом твоїм
Неутомленніє поклони.
За кражу, за війну, за кров,
Щоб братню кров пролити, просять
І потім в дар тобі приносять
З пожару вкрадений покров!**

Втім, це можна прямо адресувати і тим західним церквам, які вільно чи невільно сприяли винищенню автохтонних народів і культур в обох Америках і чия місіонерська діяльність в Африці й Азії теж далеко не завжди була бездоганною. До речі, чимало авторитетних дослідників давно і переконливо довели високий рівень моралі тих первісних народів, яких цивілізували християнські держави, – деякі з них не знали ні вбивства людини людиною, ні крадігства, ні інших злочинів, характерних для цивілізації. Так що християнство не можна вважати єдиним носієм гуманістичної моральності.

Що ж до російської православної Церкви, то за нею ще один особливий гріх перед Україною – це її величезний внесок у справу русифікації України. Про це багато і переконливо сказала українська класична література. Протягом XIII і XIX ст. казенна російська православна Церква помітно знизилася якості тради-

Молимося за єдину помісну церкву...

ційного релігійного життя українського народу.

Ще однією підставою для скептичного ставлення української патріотичної інтелігенції до російської православної Церкви був низький не лише загальнокультурний, але й богословський рівень значної, коли не переважної, частини священнослужителів. Сам обер-прокурор Священного Синода Победоносцев свідчив: «Наше духовенство повчає мало і рідко. Для неписьменного народу Біблії не існує. У віддалених районах країни народ не розуміє буквально ані слова з того, що говориться під час молебня, не розуміє навіть змісту «Отче наш». Ця молитва часто промовляється із спотвореннями, які цілком змінюють її зміст».

Труднощі розуміння богослужіння не в останню чергу пов'язані з їх мовою. Не випадково протягом історії християнства більшість Церков переходили на рідні мови народів, а Біблію перекладено десятками мов світу. Це цілком відповідає і Христовому напученню апостолам, і науковим уявленням про те, що в мові концентрується сутність буття людини та історичного буття нації, що мова – основа їхньої самоідентифікації. Сучасна філософія і культурологія зайвий раз підтвердили те, що ще наприкінці XIII ст. висловив Йоганн-Готфрід Гердер: «Чи має нація щось дорожче, ніж мова її батьків? У мові втілені всі надбаня її думки, її традиції, її історія, релігія, основа її життя, все її серце і душа. Позбавити народ мови – значить позбавити його єдиного вічного добра». А позбавити вічного добра, додавши від себе, означає позбавити Бога.

Ось чому таку гіркоту та біль викликає у багатьох українців позиція тих Церков, які під різними приводами відмовляються від української мови богослужіння. І це в той час, коли в Україні є великий досвід літургійного та ритуального використання української мови, якою і нині користуються УГКЦ, УАПЦ, УПЦ Київського патріархату, багато протестантських общин, почасти і в Римо-Католицькій Церкві; коли є українською мовою низка перекладів Біблії, велика бібліотека богословських праць; коли українська мова під пером поетів, прозаїків, публіцистів, науковців, особливо в XX ст., досягла того рівня й досконалості, що може виразити будь-які висоти й будь-які нюанси людської думки і почуття.

Роздрібненості, зовнішній залежності й незападності українських церков давно пропонується альтернатива – об'єднання їх у помісний соборний українській Церкві. Упертий спротив такому об'єднанню не тільки суперечить історичній перспективі нашої держави – він видається і дедалі більше видаватиметься провінційним анахронізмом на тлі широкого екуменічного руху в світі. Рух цей виник як протидія занепадові християнської релігійності, розповсюдженню байдужості до релігії й атеїзму, як інструмент употужнення впливу християнства на життя людства, – не в останню чергу у зв'язку з втратою позицій внаслідок експансії нехристиянських конфесій, які, до речі, також стимулюють процеси своєї інтеграції – згадаймо створення Всесвітнього братства буддистів, Всесвітнього ісламського конгресу.

Соціально-етичне вчення християнства, попри незмінне визнання фундаментальних заповідей Христових, насправді переживало

когось зваблює спрощеність або, навпаки, атральна вигадливість ритуалів цих релігій; у других – містична таємничість або позірна софікованість; у третіх – більша пристосованість до сучасного побуту і популярних інтелектуальних або псевдоінтелектуальних уявлень про світ, інколи й просто снобізм. Не знаю, як реагує на агресію цих релігій чи напіврелігій католицька Церква, але православні Церкви, мені здається, обмежуються формальним засудженням і компрометацією, що мало сприймається заангажованою аудиторією, – оскільки потрібна розвиненіша філософська й етична аргументація.

Те ж саме стосується і того широкого кола світоглядних та моральних позицій, які охоплюють не завжди відповідним терміном «атеїзм».

Лев Толстой спитав Максима Горького: «Чи вірите Ви в Бога?» Горький відповів: «Ні». На що Толстой заперечив: «Ви кажете «ні», і Вам дійсно здається, що ні, а насправді Ви вірите. Про це говорить кожне слово, написане Вами. Правда не в тому, що людина говорить або уявляє про себе, а в тому, що вона собою являє. Вся Ваша істота говорить мені про те, що Ви вірите в Бога». Настоятель Кентерберійського собору Хьюлетт Джонсон, який зачитував цю розмову, підкреслює, що в християнстві вирішальним є критерій поведінки, а не формальної віри: «Чи нагодувати голодного, чи напоїв спраглого, чи дав притулок подорожньому, чи одягнув нагого, – ось критерій Ісуса, той критерій, за яким, у кінцевому рахунку, судитимуть про нас». І нагадує слова пророка Міхея: «Чого вимагає від тебе Господь – тільки чинити справедливо, любити справи милосердя і смиренномудро ходити перед Богом твоїм» (Джонсон Хьюлетт. Християне і комунізм. – М., 1957, с. 116, 70).

Наївно думати, що атеїзм нових часів – плід якоїсь великої діявельської інтриги. Він виник з об'єктивних труднощів світопояснення, можливо – з якихось вад людського духу, але далеко не в останню чергу – з помилок і переступів Церкви, з кричущою невідповідністю багатьох її служителів своєму призначенню. В арсеналі атеїзму – не лише примітивні погумки та невігластво, а й мучення совісті, високі злети філософської думки. Християнство в Україні не може їх ігнорувати, – вони потребують адекватної відповіді. Сучасна християнська думка в Україні не може ігнорувати і того величезного масиву неатеїстичної критики церковної практики, яка нагромаджена у світовій культурі.

Християнським Церквам в Україні не обійтися без глибокої і суворої самокритики, якщо вони хочуть бути на висоті тієї місії, якої жде від них Україна.

Не обійтися і без активного включення в пошук усім християнством відповідей на грізні питання, які ставить перед людством III тисячоліття.

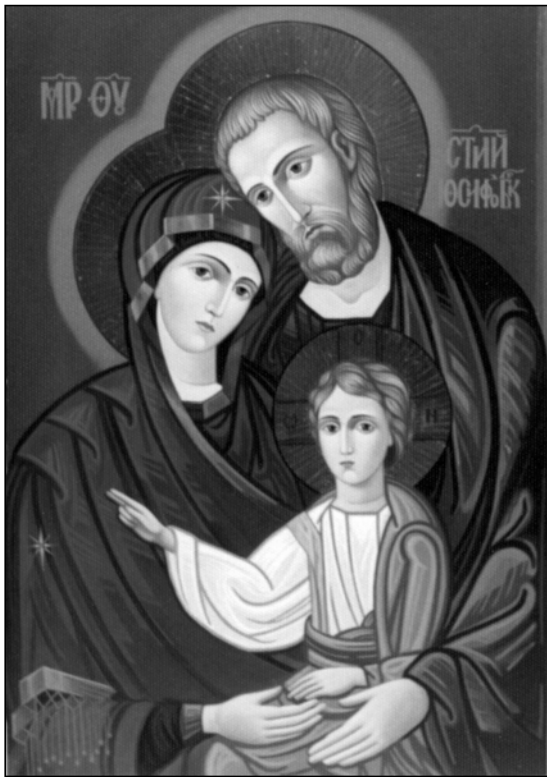
У XXI століття людство входить не лише з великою продукційною потугою та великими амбіціями науково-технологічного порядку, але й під знаком грізних глобальних проблем, пов'язаних з характером цивілізаційного процесу, ламанням традиційних поведінчих установок, банкрутством багатьох світоглядів і багатьох гуманістичних ілюзій, величезними масштабами ротації людських мас, ідей, культурних і антикультурних цінностей, стереотипів поведінки; зі страхотливими технологічними проривами в сліпі кути людського розвитку, з ціннісним нігілізмом, що набирає значення симптому соціальної патології.

Ці планетарного масштабу виклики історії, на які сукупна свідомість людства шукає і, певно, знаходитиме якісь відповіді, постають і перед Україною. Але Україні доводиться мати справу не лише зі спільними для всього людства проблемами XX і XXI століть, але й з проблемами, що перейшли з XII століття, з XIII століття, з XIX століття. Проблемне поле української нації виглядає розгледішим і складнішим рельєфу, ніж у більшості модерних націй.

Тут вистачить роботи і політикам, і громадським діячам, і науковцям, і всім людям доброї волі; тут неозоре поле і для християнської думки, для подвигу Церкви.

Іван Дзюба

Доповідь на міжнародній конференції «Примирення в Європі: український погляд». Київ, Пуща-Водиця, 27 квітня 2001 року

Свята родина. Православний варіант.
(Автор Михайло Халак)

КРАЩИЙ ВІД ЛЮДСЬКИХ СИНІВ (Церковна традиція про вродливість Ісуса Христа)

ці, богомили, катари, а пізніше альбігойці в різних формах піддавали сумніву або ревізії то божественну, то людську природу Ісуса Христа. Вже на початку IV століття суперечки про особу Спасителя так загострилися, що Перший Вселенський собор 325 року в Нікеї постановив головним своїм завданням у Символі віри найбільше тез (сім з дванадцяти) присвятити якраз Ісусові Христові. І все ж, боротьба довкола Його особи, в тому числі Його зовнішності, не припинялася аж до повної перемоги Церкви над іконоборцями, тобто до другої половини IX століття.

Ось чому майже дев'ять століть у місцях богослужінь (спочатку в катакомбах, потім у наземних храмах) був значний різнобій у зображеннях Ісуса Христа й головних святих християнської релігії. Відомий фахівець з іконографії Спасителя і Богородиці Никодим Кондаков поділяв розвиток зображень Ісуса Христа на п'ять головних періодів: 1) історичний, що охоплював II й III століття, коли ще пам'ять про Його вигляд була живою, і художники малювали і рисували Його в манері і стилі греко-римських античних портретів або єгипетських фаномських портретів;

2) ідеальний образ Христа IV—VII століття, коли віддавалася перевага алегоричному й метафоричному Його представленню у вигляді Баранця-Лгнятка, Доброго Пастиря з овечкою на плечах, Орфея, який грає на лірі для пробудження природи тощо; 3) символічний період, який у частині Східних Церков тривав найдовше — буквально від Вознесіння Христа на небо в першій половині I століття і аж до Сьомого Вселенського собору 787 року: єврейсько-християни погоджувалися тільки на символічну репрезентацію Христа і всього християнства у вигляді хреста, якоря, риби, зірки, трикутника, Ноевого ковчега і взагалі човна, пелікана, пави, фенікса, ластівки, оливкової чи пальмової гілки, або слів «Іхтіс» (риба), «Ніка» (перемога), «Теу Іос Сотір» (Божий Син, Спаситель); 4) період іконоборства 726—843 років характеризується більше нищенням ікон Спасителя, ніж їх творенням, а якщо хтось і намілювався їх малювати, то тільки у вигляді щойно названих символів або алегорій; 5) період духовного образу Ісуса Христа, що був започаткований після іконоборства і триває в різних модифікаціях до сьогодні.

Причини остраху ранніх християн перед історичним — тобто реальним, фігурним, у людській подобі — образом Христа цілком очевидні. Адже раннє християнство відкинуло все, що нагадувало язичницький світ, включно з його сповненням гедонізму образотворчим мистецтвом, з його чуттєвістю, культом тілесного і розкішного. Християнським філософам і богословам Ранньої Церкви Тертуліану, Татіану, Арнобію, Клименту Олександрійському, Оригену, Лактанцію, Євсевію і на гадку не спадало, що у справі християнської храмобудови можна щось брати з античного мистецтва з його ідолопоклонством, натуралістичною ілюзорністю, розважальністю. У мистецтві Церкви, у християнському житті цінними стають цілком протилежні риси. Так, Тертуліан у трактаті «Про терпіння» розвиває і підносить аскетичні тенденції. Проста їжа, пости, ставеа повздержливість, скромний одяг гартують тіло і є необхідною жертвою Богу. А ті, що творять «статуї, образи і всілякі зображення», вони, за Тертуліаном, є прислужниками диявола, і взагалі він вважав, що будь-яке мистецтво є основою ідолопоклонства.

Навіть коли переслідування Церкви припинилося, а ідеї християнства прийняли, усвідомлення Великим, елітарні кола греко-римського суспільства, цей різко негативний погляд на мистецтво ранніх апологетів християнства не був радикально змінений. Вищі кола Візантійської імперії, зацікавившись християнством, захотіли побачити образ Христа і почали звертатися до фахівців за порадами. Сестра імператора Константина Великого, Констанція, звернулася до самого Євсевія, знаменитого церковного історика на рубежі III і IV століть, із проханням про ікону Господа. Євсевій у листі-відповіді всіляко відмовляв Констанцію від будь-якого захоплення іконою як мистецтвом непотрібним й небезпечним.

Настає тривалий період в історії християнського мистецтва несприйняття античних

традицій фігурного мистецтва. Навіть шедевр візантійської церковної архітектури, собор святої Софії в Константинополі, споруджений за дивовижно короткий термін у п'ять років (532—537 роки) при імператорі Юстиніані, прикрашається мозаїками символічного й алегоричного характеру. Над християнським мистецтвом все ще тяжіє заборона другої заповіді Божої з Мойсеевого декалога: не робити собі кумира і жодного зображення з того, що на небі, на землі, у воді і під землею, не поклонятися їй і не служити їй. З іншого боку, на християнську громадську думку впливають постулати юдаїзму з його запереченням зображень у місцях молитви, а з VII століття — іслам, в якому також утверджується суворая заборона на зображення.

Отож, у ці століття ікона існує як небажане мистецтво, як мистецтво, яке тільки терплять, але не заохочують його розвиток, а тільки й очікують, коли воно помре природною смертю. Тільки на периферії християнського світу, у віддалених монастирях, як-от монастирі святої Катерини на Синаї, ікону плечуть, і з покоління в покоління передають образ Ісуса Христа, Богородиці, Івана Хрестителя, святих мучеників, апостолів. Рішучим поштовхом до зміни негативного ставлення до зображення Спасителя як Людини був осуд монофізитської і монофелитської ересей на П'ятому (553 рік) і Шостому (681 рік) Вселенських соборах. Тільки тепер, з великим запізненням, єпископи всіх тодішніх помісних Церков зрозуміли, що ті самі еретики, які найактивніше заперечують людську природу і людську волю Господа Ісуса Христа, і є категоричними противниками зображень Ісуса Христа, Богородиці і святих яко людей. Церква, нарешті, розкрила той факт, що в надмірній символізації й алегорії християнського мистецтва постійно гніздилися зародки різних ересей, спрямованих проти основоположного догмату християнства — дог-

ма про різні ересей. Три правила собору безпосередньо стосуються ікон. Правило 73 велить шанувати зображення хреста, «через який ми спасенні від давнього гріхопадіння», утримуватися від невідповідного використання хреста, наприклад, від рисування його на землі, щоб по ньому не топтали ногами. Правило 100 забороняло в храмах твори мистецтва, які б «чарували зір, розбещували розум і викликали нечисті задоволення». Але найважливішим було 82 правило, яке скасовувало символіко-алегоричне зображення Ісуса Христа й утверджувало Його зображення в людському вигляді: «Наказуємо відіграти на іконах, замість давнього баранця, репрезентувати в людському вигляді Агнца, який узав гріхи світу, — Христа Бога нашого, щоб через приниження побачити високість Бога Слова і дійти до спогадів Його життя в тілі, Його страждання і рятівної смерті».

Це був переломний момент в іконографії Ісуса Христа за всі сім століть поширення християнства і християнського мистецтва. Починається бурхливий розвиток ікономалярства на Сході й Заході. Ретельно збираються давні свідчення про зовнішність Ісуса Христа, діви Марії і всіх дотеперішніх святих. Але тайні і явні вороги християнства не дрімали. Не захотіли легко здавати свої позиції прихильники символів і алегорій у християнському мистецтві. Посилаючись на обряди юдеїв та магометан, ці кола спонукали світську владу й особливо візантійського імператора Лева III Ісавра викоренити ікони. На жаль, шанувальники ікон дали привід для початку іконоборства: вони грубо зловживали іконами, підсипаючи фарби з них у святе причастя, священники здійснювали богослужіння не на престолах, а на іконах, миряни при хрещенні дітей обирали за «кумів» ікони, деякі чванькуваті аристократи Олександрії та Константинополя почали розмальовувати іконами свій буденний одяг.

Ці надуживання, зловживання і надмірності у шануванні ікон кінця VII й початку VIII століть дали привід новим еретикам — іконоборцям — розпочати «хрестовий похід» проти ікон. Понад століття у Візантії точилася справжня громадянська війна проти ікон, з 726 до 843 року, при 11 імператорах й імператрицях. Вона завдала великого горя Церкві, численні жертви мучеників, але мала, проте, один великий позитивний результат: Церква звільнилася від ересі іконоборства і очистила мистецтво Церкви від ідолопоклонського накігу. Після іконоборства був установлений твердий канон ікон, був запроваджений іконостас з точною регламентацією ярусів у ньому і такою ж точною регламентацією канонічних ікон у кожному ярусі.

Богословською базою встановлення канону ікон стали: 82 правило Трульського собору 692 року, рішення Сьомого Вселенського собору щодо ікон, полум'яні проповіді Івана Дамаскина і Теодора Студита на захист ікон, а також знаменитий «Ареопагітик» Діонісія Ареопагіта Нового (так званого Псевдо-Діонісія) про символіку кольорів у церковному мистецтві. Маючи таку солідну теоретичну богословську основу, творці нової післяіконоборської ікони опрацювали нову іконографію й естетику церковного малярства, поставивши в центрі образ втіленого Бога — Ісуса Христа.

З новою силою постала проблема Його зовнішності, композиційних, колористичних та інших художніх засобів трактування. Знаючи біблійні тексти уважно перечитували старозаповітні книги, вишукуючи в них щонайменше описи чи й навіть натяки на зовнішність майбутнього Христа-Месії, як він бачився у видіннях біблійних пророків. Іконологи й іконографи післяіконоборської доби особливу увагу звернули на протиріччя у трактуванні майбутнього Месії між 44-м Псалмом синів Кореевих і 53-м розділом Книги пророка Ісаї. У Псалмі описується величний і прекрасний Син Божий і Син Людський, що випромінює красу постави, обличчя, добро серця; ностій Божої благодаті, улюбленець людей: «Ти кращий від людських синів, в Твоїх устах розлита краса та добро, тому благословив Бог навіки Тебе» (Книга Псалмів, 44:3).

Дмитро СТЕПОВИК,
доктор філософських наук,
доктор мистецтвознавства,
професор Київської
Духовної Академії

Далі буде

Свята родина. Католицький варіант

мату Боговтілення. Там, де сіється сумнів, що Ісус Христос був одночасно Богом і Людиною, ростуть і дозрівають випадки проти історично правдивого, людського і духовного його зображення на іконах, стінописах, мозаїках. Якщо П'ятий і Шостий Вселенський собори засудили богословські (а в своїй суті — антибогословські) підстави одної природи й одної волі Ісуса Христа, то остаточний висновок про бажаність і необхідність у церквах людського образу Спасителя натомість символів і алегорій зробив Трульський собор у Константинополі 692 року, названий так, бо його засідання проходили в Трулах — імператорському палаці. Це був підсумковий собор, який виробив конкретні рекомендації на основі П'ятого й Шостого соборів. Тому Трульський собор 692 року ще називають в історично-церковній літературі П'ято-Шостим собором.

Трульський собор прийняв дуже цінний звід правил внутрішнього життя Церкви, уніфікації обрядів, звільнив Церкву від лушпин-

НАЦІОНАЛЬНА КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК МАЙБУТТЯ УКРАЇНИ

Іван Дзюба

У межах обраної теми доповіді я хочу наголосити свою давню і незмінну тезу про те, що майбутнє України вирішуватиметься у сфері культури. Зразу ж на думку спадають важкі політичні і трагічні соціально-економічні проблеми сучасної України, які нібито відсувають питання національної культури в другу чергу. Насправді ж, як ми розуміємо, це не так. По-перше, політична, соціальна, економічна і культурна сфери не просто взаємозалежні, вони глибоко взаємопроникальні і взаємостимулювальні, позитивно чи негативно.

По-друге, саме в культурі і тільки в культурі, насамперед духовній культурі, дістають остаточно "санкцію", як і гарантію історичного тривання, національна суб'єктність, національна ідентичність, національний розвиток.

Творення, збереження і розвиток культури є головним змістом історичного процесу - принаймні в тому значенні, що лише здобутки культури здатні зберігати свою актуальність для всіх поколінь людства і таким чином брати участь у постійному самовідтворенні образу людства. В цьому сенсі культура є метапоняттям, яке реалізується в множинності етнічних і національних форм культури, що відбивають багатоваріантність антропосфери.

Генератором культури є суспільно-етнічна система. З другого ж боку, саме у творенні культури та завдяки її почасті вже автономному розгортанню суспільно-етнічна система досягає зрілості. Культура стає способом вираження національної ідентичності та виявлення сенсу буття народу. Більше того, культура - це самотворення нації в часі та просторі. Водночас це не лише сукупний продукт духовної діяльності, а й глибоко індивідуальний, глибоко інтимний феномен. Творення культури є найорганічнішою самореалізацією особистості, а вільна орієнтація людини-реципієнта у сфері культури є найнадійнішою гарантією її духовної суверенності.

З цього погляду українська національна культура є узагальненням вираженням творчих зусиль українського народу, його осягів у світо-розумінні, релігії, моралі, художньому мисленні, науці й філософії. І водночас - способом самореалізації української людини з усіма особливостями її психіки, темпераменту, творчої уяви: її способом бути українцем і бути індивідуальністю, яка прагне до універсальності.

Отже, саме культура, цілісна національна культура формує конкретну людину, вона ж увічнює і увічнює, освячує самоствердження суспільств, без чого можна говорити хіба що тільки про "заявку" на історичне буття в людстві.

Для України ж цей момент має особливу, не всім народам знану (на їхнє щастя), вагу. Йдеться про трагічний парадокс: є у нас багата і самобутня культура, однак протягом століть її відтісняли на периферію суспільного буття та людської свідомості, і в результаті не можемо сказати, що нинішнє українське суспільство формується в лоні національної культури.

Отож навіть якщо припустити, що Україна і без оптимізації культурних чинників вийде з кризи, щасливо розв'яже вузли політичних і соціально-економічних проблем, утвердить свою незалежність за всіма формальними політичними

ми і економічними параметрами, законодавчими регламентаціями суспільного життя тощо, - все одно її державне самоствердження буде ущербним і неостаточним, - поки культурно наше суспільство залишається колоніальним. Не напівколоніальним і не постколоніальним, а саме колоніальним - усе ще колонізованим. Маю на увазі не лише і не стільки очевидне і абсолютне переважання російського і російськомовного продукту в нашому культурному споживанні (нашій культурній рецепції) та нашу інформаційну окупованість, як і скільки брак культурної самоідентифікації в суспільстві (в значній його частині), брак усвідомленого загальнонаціонального смислу існування.

А усвідомлення загальнонаціонального смислу існування відбувається у межах і формах культури, і тільки так. Міра культури є і мірою свободи. Ця культура, культура конкретного народу, є творчістю його самопізнання і самоствердження в матеріалі природи та історії, є - в найзагальнішому - здійсненням його історичного покликання, як водночас і глибинним, базовим рівнем мотивації поведінки особистості.

Ми ще не звільнилися від заохочуваної в радянські часи редукції культури до мистецтва (варіант - плюс фольклор, плюс наука). Насправді ж культура - це і сфера буденної свідомості, і звичаєві установлення, і правові поняття, і моральні орієнтації, і етнічне світопереживання, і естетизація побуту, і технологічна освіченість або неосвіченість, і характер взаємодії з природою: все, що формує стан духу і побут народу та спосіб його самореалізації у світі.

Тому беззвідносним до проблематики національної культури є планове затоплення десятків старовинних українських сіл на Подніпров'ї в 50-ті роки, і Чорнобильська катастрофа, і деградація шахтарських міст Донеччини, і ракова пухлина смітників на узліссях та берегах малих річок коло сіл як результат самодіяльності місцевого люду.

Найбезпосередніше відношення до проблематики нашої культури, її якості та перспектив мають і ті загрози, що виникають з тенденцій до соціально-етичної деградації суспільства. Це - втрата в суспільстві соціальної совісті і соціального стида як найточнішого індикатора соціальної відповідальності особистості. Маю на увазі буквально кричущу комфортність самопочуття відомого прошарку удачливих суб'єктів на тлі масового знедолення, страйків, голододок, голодних походів, самогубств із безвиході. Більшість із них захоплена публічним демонструванням свого розкішного способу життя, і мало кому совість підказує інші картини та спонукає шукати способи прилучення бодай до буржуазних форм благодійництва.

Потреба переорієнтації нормативів соціальної етики на обслуговування совісті цієї категорії громадян породила нові пропагандистські гасла: бути багатим не соромно; чим більше багатих, тим краще для всіх; і взагалі час уже звільнитися від допотопних етичних забобів "совка". Як казав найбільший із класиків - "по формі правильно, а по суті - издевательство". Чому за наших умов ці "правильні" тези перетворюються на "издевательство", - я думаю, пояснювати не треба.

Ми часто тепер говоримо про жорстокість революцій - французької, російської, іранської тощо. Але забуваємо нагадати, що цій жорстокості передувала і її викликала інша жорстокість - жорстокість тих, хто не мав соціального стида і соціальної відповідальності.

Дегуманізація практичної соціальної етики викликає дегуманізацію культури і мистецтва - в них з'являються явища і стилі, зорієнтовані на задоволення примітивних смаків нових хазів життя.

Не менше тисне на рівень культури і занепад соціально-побутової моралі. Це явище ми бачимо на кожному кроці. Втрачаються ті цінності й норми, що їх віками відшліфовувала народна мораль як передумови гармонійного співжиття людей у суспільстві. Втрачається часом і те, що відрізняє вид "гомо сапієнс" від решти живих істот, для яких не існує морально-естетичної оцінки сфери фізіологічних відправлень. Втрачається розуміння культури як, зокрема, і системи плідних для людської еволюції заборон і стримів, як зони сублимації, перетворення нижчих імпульсів у вищі. На збіднення людської душі, на примітивізацію людської поведінки, тобто на створення суспільства душевної убогості, та й на регрес людини як біологічного виду взагалі працює нині потужна індустрія мас-медіа - принаймні та їх частина, метою якої є зиск будь-що і тільки зиск.

З погляду долі культури не може не викликати тривоги і асиметрія в розумінні свободи і демократії, прав людини, - коли фундаментальні соціальні права і свободи не мають того ореолу, що, сказати б, "вербальні". Водночас і політичні свободи та свобода слова в масовій практиці нерідко втрачають свій творчо-конструктивний характер і набувають деструктивної спрямованості, оскільки не мають своїм орієнтиром соціальні, культурні, етичні цінності, а зводяться до примітивної, асоціальної розперезаності й уседозволеності. У випадках соціально-патологічних (а їх дедалі більше) свободи обертається хаотичним бунтом раба, але не проти того, що робило його рабом, а проти тих культурних і моральних цінностей, яких не приймає його рабське нутро. За українських обставин це, зокрема, обертається зневажанням і паплюженням історичних традицій народу, його культурних здобутків, його видатних представників, - що починає набирати систематичного і цілеспрямованого характеру, стаючи, таким чином, частиною політичної боротьби проти державного майбуття української нації.

Водночас нам ще далеко до використання всіх життєвих можливостей свободи - як через суб'єктивну внутрішню несвободу, так і через недостатню соціально-економічну забезпеченість вільного громадянського і житейського діяння.

Чи не найістотнішим суб'єктивним чинником нашого занепаду й осоромлення перед світом є глибока деукраїнізованість, знекорієність - емоційна, культурна, світоглядна - більшої частини керівного політичного, економічного, виробничого корпусу. Саме їхня "свіжість", якщо вжити вираз Салтикова-Щедріна, тобто щаслива потойбічність щодо історичного буття і культури свого народу, забезпечила їм фантастичну винахідливість у методах пограбування співвітчиз-

ників, методах лобювання чужих інтересів, методах саботування тих проєктів, які могли б зменшити енергетичну, інформаційну, культурну та іншу залежність від небезкорисливих сусідів.

Чи можна сподіватися на поліпшення морального - а отже, й культурного - клімату в країні? Цього ніхто обіцяти не може. Але згадаймо бодай про деякі з чинників, що зумовили його затруєння.

Це насамперед чинники глобальні, пов'язані з характером цивілізаційного процесу, ламанням традиційних поведінчих установок, банкрутством багатьох світоглядів і багатьох гуманістичних ілюзій, величезними масштабами ротації людських мас, ідей, культурних і антикультурних фактів, стереотипів поведінки. Далі це, звичайно, страшні спустошення, яких зазнала Україна в XX столітті і які мали не лише демографічні та соціально-економічні наслідки, а й руйнівні духовні та моральні. Це також і низький етичний рівень переважної частини пізнорадянської правлячої верстви, яка автоматично стала і правлячою верствою в незалежній Україні. Нарешті, це ті важкі розчарування і дезорієнтації, які викликала в суспільстві соціально-економічна катастрофа 90-х років, що супроводжувалася небезпечним пониженням не лише морального, а й дисциплінарного авторитету влади та політичних діячів і навіть громадських інституцій, прирекла національну культуру на сирітську долю в зuboженій країні.

На що можна сподіватися? Насамперед, мені здається, на те, що зазначені та інші негативні процеси відбуваються здебільше все-таки на поверхні суспільства і не скалупили його глибин; у всякому разі, не набули ще незворотного характеру і не деформували до кінця моральне чуття і "практичну етику" українського народу, не всі його культурні корені підірвали. В основі своєї він залишається позитивно зорієнтованим, здатним до соціальної солідарності та альтруїзму, спраглим правди і справедливості, не сприймає жорстокості, цинізму, безстыдства, відчуває межу між морально дозволеним і недозволеним, між добром і злом, не втратив почуття краси і потреби в красі. Це головний соціально-етичний і культуротворчий резерв України, який треба зуміти використати і протиставити великомасштабній експлуатації розкладових тенденцій. Його треба розгонити в усіх напрямках, і тут вистачить роботи і соціологам, і політологам, і культурологам, і політикам, і філософам, і журналістам. Попри все пережите, особливо в XX столітті, український народ значною мірою зберіг свою культурно-генеративну енергію, здатність породжувати нові творчі сили і давати ґрунт для інтелектуальних звершень і художніх шукань.

А це - разом з немалими наявними професійними культурними і мистецькими силами, разом із нагромадженням за минулі століття інтелектуальним потенціалом, корпусом класичних текстів і традиціями відзивності на виклик часу, - може бути достатньою підставою для нового піднесення національної культури за умов державної незалежності України. Можливо, орієнтири такого майбутнього розвитку міг би дати, умовно кажучи, загальнонаціональний культурний проєкт.

Такий загальнонаціональний культурний проєкт мав би синтезу-

вати головні підходи до проблематики та перспектив розвитку української культури в контексті викликів XXI століття. На змісті й структурі цього проєкту, на жаль, позначиться те, що і в XXI столітті нам доведеться віддавати борги XX і XIX, і не так просто буде не загрузнути в них, переключитися в інший часопростір, зберігши енергію для руху вперед.

Тут постає і ширше питання: яким може бути оптимальне місце України в світі? Чи може Україна в найближчому майбутньому здійснити якусь місію загальнолюдської чи загальноєвропейської ваги? Гадати важко. Стартові умови на сьогодні вкрай несприятливі. Але історіотворчий і культуротворчий потенціал нашого народу не слід скидати з ваги. Та все-таки вже й сьогодні Україна, з її миролюбною політикою відіграє неабияку роль у забезпеченні політичної стабільності і безпеки на Сході Європи.

Не виключено, що їй, з огляду на її стратегічне положення між Сходом і Заходом, між Півднем і Північчю, з огляду на її історичний досвід засвоєння і поєднання різних культурних традицій випаде нова роль у забезпеченні їх симбіозу, - тобто, не сама собою випаде, а може бути здобута завдяки відповідній політичній і культурній волі, відповідній інтелектуальній праці.

Україна в своїй історії стала аренною протистояння католицизму і православ'я. Але ж вона має і досвід примирення двох конфесій (зокрема в т.зв. уніатській, чи греко-католицькій церкві, католицькій церкві східного обряду, що стала певним, хоч і не остаточним і не всіма однаково оціненим компромісом), досвід єкуменічних спрямувань релігійної думки. Можливо, їй судитиметься зробити свій внесок у світовий єкуменічний рух, що стає чимраз більше усвідомленою потребою принаймні християнської частини людства.

Мусить сказати своє слово Україна і в екологічному русі, у створенні нової екологічної свідомості людства. До цього зобов'язують її не тільки Чорнобильська трагедія та повторність усадкованості від СРСР структури промисловості із страхіливою мірою навантаження на природну сферу, а й напівзабуті, але придатні до регенерації традиції народної культури, народного світогляду...

Але найбільші надії можна було б покласти - за наявності відповідних сприятливих умов, звичайно, про що далі, - на перспективи розвитку національної культури. По-перше, в Україні, як мало де ще в Європі, збереглися глибокі джерела аутентичної народної творчості (у пісні, слові, малюванні, ремеслах тощо), які завжди були рятівним резервом для професійної культури і генерували, сказати б, сукупний мистецький талант нації (не випадково ж на наших співаків та інших виконавців існував і існує неабиякий попит у багатьох країнах). Це обставина, що виходить далеко за межі самого лиш мистецтва. Нині в Європі чимраз більше усвідомлюється негативний вплив на духовні аспекти життя і на культуротворчий потенціал народів - механічного засвоєння уніфікованих споживацьких стандартів. Це стимулює драматичний перегляд ставлення до традиційних культурних норм. Культурницький неоконсерватизм виходить з того, що життя в своїх природних основах і

людська психіка та поведінка змінилися значно менше, ніж передбачали модерністські проекти, і що народи, які не занехали свій історичний досвід і не позбулися своєї традиційної культури, більше здатні зберегти духовне здоров'я і відповісти на виклик майбутнього.

По-друге, українська культура з відомих історичних причин не мала безперервної лінії розвитку; вона багато разів мусила починати ніби все спочатку (хоч насправді нагромаджений потенціал, історична база все-таки були постійно присутні в "підсвідомості" культури). Це зумовило величезні втрати, проминання цілих етапів і стилів європейської культури. Але, з другого боку, парадоксальним чином це, змушуючи національну культуру за нерівних умов конкуренції постійно "наздоганяти" і компенсувати втрати, сприяло оригінальній комбінації різних стилів і породжувало такі самобутні синкретичні явища, як українське бароко XVII-XVIII ст., як український неоромантизм кінця XIX – початку XX ст. (не кажу про універсалізм Шевченка і Франка – тут потрібні інші виміри), український авангард 20-х років; модернізм деякого з "шістдесятників"; українське поетичне кіно; а нині – своєрідна рецепція постмодернізму та ін. Сюди долучається ще одна вагома обставина. Під страхітливим тиском ідеологічної та естетичної цензури і русифікаторської нівеляції, українська культура нагромадила величезну "стиснену" енергію невикористаних можливостей, загальмованих поривань, і ця "пружина", починаючи розпрямлятися, об'єднує неабиякий культурно-історичний прорив. Щоправда, тільки об'єднє...

Нарешті, по-третє, ще одна версія можливого розвитку ситуації. Культура – величина відносно самостійна і самостимульована в тому розумінні, що не детермінована безпосередньо матеріальним розвитком суспільства. Буває, навпаки, що в культурі концентрується національна енергія, нереалізована у практичних сферах історичної діяльності. "В історії нередок парадокс, – пише російський культуролог, – когда прорывы в культуре, в духовном, эстетическом, нравственном опыте осуществляют не наиболее преуспевшие по меркам материального благополучия и могущества, а, напротив, несущие бремя экономической или военной неудачи. Они развивают мощную компенсаторскую активность в сфере духа и, случается, "завоевывают" своих завоевателей по меркам духовного превосходства, по критериям стиля и вкуса"1.

Автор посилається на приклад Греції, завойованої Римом, після наполеонівської Німеччини, але, без сумніву, має на увазі і нинішню Росію після поразки СРСР у "холодній війні" та його розвалу. (Думку про переваги російської безтрадиційності над європейською пригніченістю традиціями висловлював, у супереч іншим своїм оцінкам, П. Чаадаєв в "Апологах сумасшедшего").

Виникає спокуса застосувати аналогічний критерій щодо України, яка, здається, має більші, хоч трохи й інакші, підстави підпасти під цей парадокс. І такі спроби робляться. Ось, може, найвиразніший зразок: "Богатство культурної традиції – далеко не всегда и не во всем преимущество. Традиция скрывает. И не Византия, сохранившая великую традицию, а более "варварский" Запад Европы (а в ней совсем "варварский" северозапад, а не Италия) совершает прорыв к демократии и свободной экономике.

И на Востоке первый успешный переход к современному обществу совершает не Китай с его величайшей культурной традицией, а Япо-

ния, с культурой более молодой и "провинциальной". Может быть, нечто подобное мы видим и при сравнении России и Украины. Само богатство и специфический характер российской культуры, формировавшейся в имперских и недемократических условиях, могут быть препятствием при решении задач построения демократии, а бедность и "плебейский" характер украинской – оказаться преимуществом"2. Важко сказати, чи це припущення має шанси скоординуватися з історичною реальністю (історичним майбуттям). Надто складна комбінація сприятливих умов потрібна для його справдження. (Ближчим до здійснення воно було на початку XX ст. і в 20-і роки, за потужного вибуху творчих сил українського народу, – до фізичного винищення "українського відродження"). Але – історія не сплинула, у неї в запасі завжди немало сюрпризів, і гірких, і вітших...

І тут, здається, варто враховувати ще один чинник. Змагальність (чи й боротьба) суспільств – стимул розвитку, гарантія від застигlosti й туликовості, але водночас вона може задавати примусовий напрям розвитку. В реальній історії національні цінності, ідеї, настановлення завжди зазнавали зовнішнього тиску, нерідко ставали жертвою конкурентності, не встигши або не спромігшись розгорнути власні сутності. Картина історичної змагальності цих ідей та сутностей значною мірою спотворена в результаті диктату позаціннісних, прагматичних потреб. Однією з таких деспотичних прагматичних потреб в історії була (і залишається) потреба військової ефективності суспільств, що деформувало їхню структуру цінностей і позбавляло перспектив суспільства більш гуманістично налаштовані. Не менш зловисною була і ще більшою мірою стає дія споживацького імпульсу, гіпертрофія споживацького стандарту, що, апелюючи нібито до природних людських потреб, насправді або спотворює їх, або експлуатує їх

звсім не в напрямі розвитку людської особистості та духовних цінностей. В сучасному світі гору бере суспільство, налаштоване на нескінченне задоволення нескінченно самопороджуваних вигадливих, але примітивних потреб, а не суспільства, які могли б зосередитися на духовному розвитку своїх громадян при забезпеченні справді необхідних потреб.

Така глобальна ситуація вносила і вносиле свої істотні, часом геть несподівані, корективи і в перспективи розвитку національних культур, і в їхні "діалоги".

Елементами національного культурного проекту мають бути і реальне освоєння всієї повноти культурної спадщини, перетворення її в актуальний чинник самоусвідомлення суспільства (важливе місце в цій спадщині належить цінностям, які створили українці в діаспорі – отже, йдеться про інтеграцію різних відламів національної культури); і подолання стереотипів сприйняття української культури; і модернізація інфраструктури культури, її технологічне переозброєння;

Однак треба визнати, що та переорганізація культурної свідомості й культурної реальності, яка нині відбувається, має багато в чому хаотичний характер, їй бракує структурності.

Наша культурна історія складалася так, що в ті порівняно сприятливі періоди, які випадали Україні не часто, творча енергія нації намагалася надолужити згаяне і за лічені роки пройти той шлях, який інші народи проходили за десятиліття і століття. В результаті ми одержували інколи спрощення, інколи неперетравлені запозичення,

а інколи поєднання різних стилів, що могло породжувати несподівані явища, здатні збагатити світову культуру оригінальним штрихом. Так, в Україні кінця XVI – початку XVII ст. майже одночасно згрупувалися з запізненням впливи Відродження, Реформації і Контрреформації. На початку XX ст. майже одночасово або в прискореному ритмі наше мистецтво пройшло або намагалось пройти такі різні етапи естетичної самореалізації, як символізм, імажинізм, футуризм, абстракціонізм. Нині маємо не так комбінацію, як механічну амальгаму класичної традиції і модних інновацій, елітарного модернізму і масового популярного постмодернізму та різних еклектичних стилів.

Змішування стилів і структур підсилюється постколоніальним синдромом. До цього долучається енергійний і молодечий дилетантизм. Будемо сподіватися, що це стане процесом, хай і нелегким, але все-таки народження нової естетичної якості. Тим часом доводиться відзначити, що поки що не мають успіху спроби піднесення культурної сфери на якісний рівень, гідний незалежної європейської держави, особливо в тих ділянках, що мають індустріальний характер: телебачення, відео, кіно, радіо, видавнича сфера і друк, шоу-бізнес тощо.

Серед причин, крім зазначених вище, і такі. Дуже низький стартовий рівень, особливо в матеріальній базі та кваліфікації кадрів. Величезна інертність усадкованих від минулого структур, при надзвичайній швидкості їхнього пристосування до нової кон'юнктури. Бідність і застарілість теоретичних розробок у сфері культурної політики, брак свіжих концептуальних і творчих ідей.

У загальному річичі суспільних та господарчих реформ, що їх процес, сподіваємось, все-таки відбуватиметься в Україні, реформування культурної сфери має, на наш погляд, сконцентруватися на таких головних напрямках.

Перший. Демонізація індустрії культури з певним, різним для окремих галузей, роздержавленням її, при забезпеченні адекватної державної підтримки "становового хребта" культурної інфраструктури. Водночас створення на законодавчому рівні системи матеріального, правового, психологічно-педагогічного і організаційно-методологічного забезпечення широкої доступності цінностей культури для всіх верств населення. Розроблення державних гарантій захисту від надмірної комерціалізації культури та порушень принципу соціальної справедливості, особливо в естетичному вихованні дітей.

Другий. Технічне і технологічне переозброєння, абсолютно необхідне в такому масштабі, щоб кількісні різниці технічних параметрів не оберталися незворотним якісним відривом від передових культур.

Третій. Радикальне підвищення професійного рівня працівників індустрії культури.

Четвертий. Політичне, правове і матеріальне гарантування свободи творчості й плюралістичних тенденцій у культурі та мистецтві.

П'ятий. Радикальне піднесення теоретичного, концептуального рівня культурної політики і взагалі функціонування сфери культури, створення дослідницьких осередків сучасного світового рівня з аналітичними і прогностичними завданнями.

Шостий. Інтеграція в європейські та світові культурні процеси, міжнародні технічні та організаційні структури.

Серед основних напрямків культурної політики слід передбачити збереження, охорону і відтворення культурно-історичного доквілля,

всесічне використання культурної спадщини, розширення культурної інфраструктури села та пристосування її до процесів децентралізації, роздержавлення і фермеризації, що змінюють структуру села. Інтенсивне насичення міського культурного побуту і дозвілля формами української національної культури. Розвиток молодіжної субкультури в національних формах, використання багатства альтернатив самої культури, різноманітності тенденцій і смаків. Підтримка культурних інновацій та пошукових, авангардових, експериментальних тенденцій у мистецтві, збалансування консервативної, стабілізуючої – і динамізуючої, новаторської функції культури. Підтримка культур різних національних груп, що є невід'ємною складовою частиною ширшого принципу захисту національних культур як сфери самосвідомості етносів, розумного відмежування цих культур від експансії інших і сильніших масовим потенціалом. При цьому не менш важливо уникнути загрози замкнутості, обмеження природного діалогу культур. Потрібна підтримка культурного життя в регіонах, регіональних форм культури.

В сучасній українській культурі недостатньо використана її регіональна багатоманітність і водночас ще не окреслений виразно її соборноцілісний образ.

Зміст і структура освіти мають спрямовуватися на формування особистості громадянина незалежної демократичної України, включеної до європейської і світової спільноти. Стратегія розвитку освіти в Україні на найближче десятиліття і подальшу перспективу – в створенні такої її системи, яка відповідала б вимогам сучасної цивілізації, визначальною властивістю якої є висока міра динамізму. В системі освіти має бути закладена здатність до саморегуляції, швидкого реагування й корекцій у відповідності до вимог життя. Водночас повинні бути враховані й ті особливі умови, в яких перебуває Україна, ті специфічні завдання, що стоять перед нею. Пріоритетне місце в шкільних програмах слід забезпечити вивченню української мови й літератури, історії й географії України, народознавства й мистецтвознавства – тобто тих предметів, які формують в учнів національну самосвідомість, включають їх в український соціокультурний простір. Разом з тим система освіти й виховання має рішуче усувати національне вузькоглядство й самодостатність. Система освіти повинна створити передумови для формування особистості, вкоріненої в національний культурний ґрунт і водночас відкритої до інших культур, їхніх ідей та цінностей, здатної синтезувати національні й загальнолюдські цінності, спроможної давати адекватну відповідь на виклики доби.

Один із таких викликів – зміна форм функціонування культурних текстів. Зокрема, в міру того, як масового вживання набуває комп'ютерна і копіювальна техніка, як світ завойовує "Інтернет" – зменшується значення і незамінність книги, традиційну видавничу справу тіснить новітній "самвидав", статус якого урівнюватиметься зі статусом "тебевидаву" чи "всіхвидав". Дедалі більшою проблемою ставатиме не пропозиція, а попит. Пропонувати зможе кожен, але хто на нього відгукнеться, хто його почує, хто його знайде в океані інформації, хто про нього взагалі знатиме? Особливо тривожні тут перспективи для українського слова, української культури, коло реціпієнтів яких і без того вузьке і неконсолідоване.

Тут потрібна система заходів, розрахована на історичну перспективу. В цьому контексті велике зна-

чення може мати здійснення Національної програми інформатизації України, доповненої проектом "Інформатизація гуманітарної сфери України", що його розроблено в Національній академії наук України і що передбачає, зокрема, створення цифрової он-лайнної бібліотеки наукової періодики України, нового покоління фундаментальних академічних словників на оптичних дисках, електронної енциклопедії "Тарас Шевченко" та інше.

Особливо слід наголосити необхідність модернізації словникарства. Сьогодні воно далеко не відповідає суспільним потребам і не задовольняє запитів освіти, культури, науки, діловодства, через що на книжковому ринку з'являються різні неякісні словникові продукти. Недорозвиненість української лексикографічної бази призводить і до відставання у галузі комп'ютерних систем опрацювання природної мови, що програмує відставання у галузі створення систем штучного інтелекту – ядра інтелектуальних технологій XXI ст. Сюди ж долучається і надзвичайно важлива проблема стандартизації наукової термінології, нерозв'язаність якої, крім усього іншого, гальмує і розвиток україномовної наукової продукції.

Загалом кажучи, одним із найважливіших завдань нашого культурного розвитку є введення української мови в коло сучасних комп'ютерних комунікацій.

У галузі культурології, літературознавства і мистецтвознавства невідкладними завданнями є розроблення теоретичних засад наукового дослідження проблем культури і мистецтва, термінологічних нормативів, розвиток джерелознавчої бази (у тому числі повна каталогізація фондів українського мистецтва як музеїв, так і приватних колекцій в Україні й за кордоном, введення відповідних даних до комп'ютерного обліку та комунікативних систем Інтернету); формування національної видавничої програми з культурології та мистецтвознавства; зближення культурології і мистецтвознавчої науки з освітою, видання підручників і посібників з культури і мистецтва для шкіл і вузів.

Тим часом доводиться сказати й про те, що, не без підстав нахваляючись методологічним переозброєнням в інтерпретації нашої літературної та мистецької класики, ми втрачаємо традицію ґрунтового фактографічного і джерелознавчого забезпечення, та й просто доброго знання предмету, втрачаємо людей, які були носіями такого знання, і не знаходимо рівноцінної компенсації. Сором сказати, але нам сьогодні бракує шевченкознавців (що гостро відчувається при підготовці Шевченківської Енциклопедії), і франкознавців, і дослідників української музичної та малярської класики – маю на увазі проблематичність забезпеченості на майбутнє цих найважливіших напрямків культурологічного українознавства кадрами з молодого покоління. Щось не видно нових фундаментальних чи принципово важливих праць і про такі ключові постаті української культури першої половини XX ст., як Володимир Винниченко, Микола Хвильовий, Микола Зеров, Михайло Бойчук, Олександр Архипенко, Анатолій Петрицький, Микола Леонтович. Бракує і узагальнованих досліджень культурної продукції української діаспори, і концептуальної інтерпретації сьогочасних культурних процесів в Україні. Суворим іспитом для наших науковців стає робота над п'ятитомною "Історією української культури".

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського розробляє проект комплексної державної програми з

НАША СПІЛЬНА МЕТА — УТВЕРДЖУВАТИ ЗДОРОВ'Я!

Досить роздивитися навкруг себе, і зрозумієш, що світ пресингує нас своєю економічною, екологічною і політичною невідповідністю. Він змінює нас, робить роздратованишими, злішими. Забирає в нас міцний сон, спокій, перетворює сім'ї в полігони іронії та образ.

О. Світко

Олена Віталіївна Світко. Багатьом з наших читачів ім'я цієї чарівної жінки давно знайоме, як знайомі її книжки, методи лікування. Вона належить до людей, якими в усі часи славилася українська земля і чий незвичайні здібності можуть бути пояснені лише вищею волею.

Донька медиків-науковців, здобувши дві вищі освіти — медичну та мікробіологічну, маючи диплом фізіотерапевта, вона самовіддано допомагає хворим з найтяжчими недугами, перед якими визнає себе безсилою офіційна медицина.

Слухати Олену Віталіївну можна годинами: стає у пригоді її досвід проведення численних бесід, семінарів та клубних занять, а також неабиякий письменницький дар.

Я слухав і думав, як же на скупій газетній сторінці передати той грандіозний патріотичний дух, який скеровує усі зусилля цієї лагідної жінки в русло ідеї суцільного оздоровлення нації способами нетравмуючої природної медицини. А потім вирішив: можливо, це й не зовсім правильно з точки зору побудови інтерв'ю як публіцистичного жанру, але нехай цього разу моя співрозмовниця розповість сама — про себе, своє ставлення до справи і до наших спільних проблем...

— Не можу не поділитися переконанням, заснованим на ґрунтовних знаннях, що за умов нормального, гідного способу життя духовна аура України в поєднанні з цілющими силами природи роблять просто неможливими будь-які серйозні захворювання, а хронічні, такі як туберкульоз, діабет чи астма, й поготів.

З Божою милості ми і наші діти, як колись — наші діди і прадіди — є українцями. Краю, подібного до нашого, ніде на світі немає. Повірте: в моєму голосі відсутня фальш або ура-патріотизм. Це говорить моя душа, а вона, як і в кожного з нас, на віки вічні споріднена з Душею Неньки України. Ось саме про це дуже точно й душевно написала Ольга Голднєва:

*Ненько рідна моя, душа України,
Хай святяться ім'я твоє
світле навекі!
В твоїх теплих долонях
квіти наших сердець —
Ніжність, Вірність, Любов,
щира тиха молитва —
Хай розквітне у Всесвіті
Український вінець!*

Найсвятіша молитва — та, що йде від серця. Найкращі ліки — ті, що їх дарує рідна земля.

Я спробував з'ясувати, а чи не має пані Світко якогось універсального рецепту, так би мовити, "панацеї" від усіх захворювань одразу. Вона хитрувато посміхнулася й відповіла на запитання запитанням:

— Сеанси терапії — цілодобово?!

Ви можете уявити собі лікаря, який дав би таке оголошення? Не можете? Я — також.

А проте він реально існує. Цей лікар — Ви самі. Кожен, без винятку. Уночі і вдень, цілодобово — коли згадаєте — думайте, говоріть, розповідайте про... ні, не про хворобу. Про одужання! Ось Вам і універсальний засіб, хоч і не зовсім панацея. Звичайно ж, Ви самі розумієте, тільки говорити насправді замало. Слова слід підкріплювати діями і навпаки. Ось приклад.

Ви сидите перед телевізором. Події на екрані цілком захопили Вашу увагу. Навіть про недугу забули. Чудово. А от процес одужання переривати не можна. Є вихід: відаючись до улюбленого крісла перед телевізором, прихопіть не пляшку пива з рибою, а грамів сто соняшникового насіння. Процедура аніскільки не обтяжлива і дуже корисна, бо за час фільму Ваш організм засвоїть необхідну йому порцію цинку.

Або ось. Досвідчені американські лікарі дають діабетикам елементарний, але, як на мій погляд, геніальний рецепт. Беруть кілограм нелущаного насіння соншника, всипають у трилітрову банку і заливають холодною водою. Її можна пити щоразу, відчувши спрагу. Що буде? А те, що впаде рівень цукру в крові. Без жодних ліків!

До речі, про ліки. Не кажучи про гроші, які доводиться на них витрачати, чи знаєте Ви, як довго вони можуть затримуватися в організмі, коли потреба вже давно минула? А ризикувати хочете?

Необхідні конкретні рекомендації Ви знайдете у відповідних розділах моїх книжок: "Діабет — недуга мільйонів", "Як я лікую ревматизм", "Щитовидна залоза. Патологія і ефективне лікування найновішими методами", "999 золотих рецептів від Олени Світко" та в інших.

Книги мої, діти мої — не медичні трактати і не збірки повчань. Вони є узагальненням мого досвіду у пізнанні механізмів виникнення й подолання найтяжчих недуг. При цьому важливо збагнути необхідність неухильного дотримання універсальних Законів, яким підпорядковане життя всього створеного.

"На все — воля Божа".

Так ми звичайно говоримо у хвилину розпачу, переконавшись у власній або чийсь неспроможності змінити на краще перебіг подій. А чому б не звикнути до цих слів у радості? Чому б не починати з них будь-яку справу? "Не моя, а Твоя воля, Господи, нехай буде наді мною". Яка проста формула і як неймовірно швидко змінилося б життя на землі, якщо всі ми якомога частіше вдавалися до неї.

"Що посіяв, те й пожнеш".

А хіба може бути інакше? Хіба не є кожна хвороба наслідком якогось відхилення від норми, себто Закону?

"Душа міру знає".

Захворювання в принципі неможливе, коли людина чує голос своєї душі і в усьому керується ним. Те саме стосується й одужання. Зцілення настає, коли душа — провідник Божої волі — одержує можливість виявити своє верховенство над інстинктами тіла. Плюс до цього — коли негативна карма перепалена стражданнями, добрими вчинками, сердечним каяттям і щирою молитвою.

Підсумовуючи, хочу особливо підкреслити, що ми з Вами входимо в нову епоху — Еру Водоля. Багато знань, зокрема й тих, які Ви можете взяти від мене, почали розкриватися лише з її наближенням. Адже суть Епохи Водоля — в єднанні небесного і земного, коли здійсняться пророчі слова Господньої молитви: "Нехай буде воля Твоя, як на небі, так і на землі".

Тому, пам'ятаючи це, подивимося на недугу не лише як на несплачений кармічний борг, а передусім як на можливість стрімкого духовного злету. Прагнучи почути голос свого істинного вищого "Я" і піднятися до нього у свідомості, в бажаннях та вчинках, Ви автоматично станете на шлях зцілення. І навіть ті, хто вже не сподівається на поліпшення свого здоров'я, не повинні полишати надію. Можливо, для них моя допомога стане необхідною, а рецепти, перевірені тисячоліттями, донесуть ту мудрість віків, яка сприятиме відтворенню особистої єдності з навколишнім світом. Щоб з допомогою Сили Святого Духа прийти до зцілення душі і тіла.

Довідкові телефони О. Світко в Києві — (044) 488-88-73, 261-18-12.

**Разом із читачем
у О. Світко вчився
Олександр СИДОРЕНКО**

НЕНАСТИРЛИВА АУРА

Ми вже не уявляємо нашого хатнього життя без квітів — вазона на підвіконні, квітучого деревця в кімнаті. Навіть не помічаємо, як звикли і любимо спілкуватися з ними. Та чи все нам відомо про них, чи вміємо дбати про своїх зелених сусідів?

Хатні рослини мають не меншу цінність, аніж старовинні меблі, годинники, посуд. Тому, якщо вам дістались у спадок пальма чи лимон, варто зберегти їх для себе і нащадків. Облаштовуючи нову оселю, вдумливо підібрати асортимент рослин, що відповідає уподобанням і смакам господаря, а також розташуванню та освітленню кімнат. Звичайно, краще тримати біля себе добре знайомі рослини, доля яких не викликає побоювань. Якщо ж купувати нові, то найкраще, як на мій погляд, — у фірмових кіосках наших ботанічних садів та квіткарств.

Та, незалежно від походження, будь-яка рослина потребує догляду. Ось тут, окрім виконання відомих прийомів, тобто технології, важливе особисте ставлення. Бо навіть мотор краще працює, якщо власник його любить. Рослина ж — не просто власність, це наш живий партнер...

Кажуть, що є люди з добрим оком і легкою рукою, у яких усе росте. Вони ніби мають особливу енергію, чи аuru, завдяки якій буває зелений світ рослин. Що ж, можливо,

але гадаю, що все значно простіше: кожна рослина вимагає до себе хай невеликої, але постійної уваги.

Киньте небайдужим оком на ваше підвіконня чи еркер: може, пересохла земля у вазонах або вже час змити пилюку з листочків, пересадити деякі рослини до більших горщиків. А може, світлолюбні (герані, кактуси, лимони, гранати, драцени) сусідують з тінелюбними (традесканцією, плющем, філодендроном)? Перших поставте на південне або східне вікно, других — хоч на північне.

Перебільшене піклування теж буває не на користь. Зайвий полив призведе до перезволоження ґрунту й відмирання коріння. Надмірне використання добрив теж завдає шкоди. Коли ж раптово пересунете рослину на відкрите сонце, вона може дістати безпечний опік... Якщо листячко почало жовкнути, не обскубуйте його: цим ви ще більше послабите рослину. Краще спробуйте зрозуміти причину (це може бути одна з вищезгаданих). Старе ж листя відпаде саме, увібравши шкідливі речовини.

Деякі любителі кімнатних садів часто переносять рослини з одного місця на інше. Без особливої потреби цього робити не варто. Як і всяка жива істота, рослина, краще чи гірше, але все ж пристосовується до свого місця. Особливої шкоди завдає "перекручування" вазонів з метою повернути рослину іншим боком до світла. Скажімо, різдвяник (епіфіллум) після цього принаймні рік не цвістиме. Чому ж?

Відомо, що кожний зелений листок являє

собою ніби набір фотоелементів, здатних використовувати сонячне (або електричне) світло для створення необхідних рослині органічних речовин. Та коли йдеться про кімнатні рослини, ми про це часто забуваємо. А саме їм світла не завжди вистачає. Скляний дах, яскраве тепличне освітлення не кожному по кишені, а на звичайному вікні рослина тягнеться до світла. Вона повертає свої листочки так, щоб сонячні промені падали на них під прямим кутом. Тоді краще працюють зелені "фотоелементи" — хлоропласти. Поставте рослину іншим боком — і ця робота припиниться. Це все одно, що фотографувати із закритим об'єктивом. Але якщо фотограф забуде відкрити об'єктив апарата, він ще може негайно повторити зйомку. Рослині ж доводиться протягом кількох днів обертати свої пагони і листки у бік світла. Це коштує їй голудування і надмірних витрат енергії.

Тож не переймайтеся тим, що ваш зелений вихованець трохи "однобокий": це природно. Коли завітають гості, можете розвернути його листям і квітами до них, але потім неодмінно поставте на місце.

Постійна, але ненастирлива увага, любов без причепливості. Це і є та аура, що до

ЗЕЛЕНІ СУСІДИ

вподобі рослинам. Мабуть, почуття зелених істот до нас — у тому, що вони віддають за турботу. Що не кажіть — це і взаємна любов!

Андрій МАКАРЕВИЧ